

16. ASIR OSMANLI ŞAİRLERİNDEN HARİMÎ'YE AİT OLDUĞU TAHMİN EDİLEN BİR ESER: KIRK HADİS TERCÜMESİ

*A Work Estimated to Belong to Harimi, an Ottoman Poet of the 16th Century:
Translation of Forty Hadiths*

Âdem CEYHAN¹
Hasan YILMAZ²

¹ Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Bölümü, ceyhanadem@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-9680-6580

² Öğr. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Rektörlük Türk Dili Bölümü, hyilmaz45@hotmail.com, orcid.org/0000-0003-0568-3683

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 28.12.2021

Kabul/Accepted: 30.01.2022

DOI:10.20322/littera.1050117

Anahtar Kelimeler

Kırk hadis, Harimî, Bosnalı Ali Dede, tercüme.

ÖZ

Kırk hadis ezberlemenin uhrevi mükâfatı hakkındaki İslami rivayetlerden ötürü Hz. Peygamber'e ait anılan sayıda veciz sözü derleme, tercüme ve şerh faaliyetleri Arap, Fars ve Türk gibi Müslüman milletlerin edebiyatında asırlar boyunca rağbet görmüştür. Türk Edebiyatı tarihinde en eski örneğinin 14. asırda meydana getirildiği tahmin edilen kırk hadis tercüme ve şerhi, 16. yüzyılda kat kat artmış; bu türde otuzu aşkın eser yazılmıştır. Söz konusu asırda bazı edebî şahsiyetlerin birden fazla kırk hadisi çevirdiği bilinmektedir. Kırk hadis tercümesi konusunda eser(ler) bulunan 16. asır şairlerinden biri de Harimî mahlasını kullanmış Bosnalı Ali bin Mustafa'dır. Son zamanlarda yapılan ilmî araştırma ve yayınlar, "Türbe Şeyhi" namıyla meşhur Bosnalı Ali Dede'nin (ö. 1598), 17. asır biyografi ve tarih kitaplarında anılanlardan daha çok eserinin olduğunu göstermektedir. Umumiyetle dinî, ahlaki ve irfani konularda yazmayı tercih eden Harimî'nin Türkçe eserleri, mevlid, Hz. Ali vecizeleri, hikmet sözleri, bazı tasavvuf terimleri, nefis terbiyesi, Kur'an'ın faziletleri, nasihatname, mersiye, silsilename gibi tür yahut mevzulara aittir. Onun Arapça, Türkçe, büyüklü-küçüklü yirmi beş dolayında eserinden ikisi kırk hadis tercümesi türündendir. Bu çalışmada Bosnalı Ali Dede'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra meydana getirdiği tahmin edilen bir kırk hadis tercümesi ele alınıp incelenmiş; nihayet söz konusu çevirinin Latin harflerine ve günümüz Türkçesine aktarılan metni okuyucuların incelemesine arz edilmiştir.

ABSTRACT

Keywords

Forty hadith, Harimi, Bosnian Ali Dede, translation.

Because of the Islamic narrations about the otherworldly reward of memorizing forty hadiths, The Prophet's of compiling, translating and commenting on the stated number of the Prophet's sayings have been very popular in the literature of Muslim nations such as Arab, Persian and Turkish for centuries. Forty hadith translations and annotations, the oldest example of which are known to have been produced in the 14th century in the history of Turkish Literature, increased many times in the 16th century; About thirty works have been written in this genre. It is known that in the mentioned century, some literary figures translated more than forty hadiths. One of the 16th century poets who has work(s) on the translation of forty hadith is Bosnian Ali bin Mustafa, who used the pseudonym Harimi. Recent scientific research and publications show that the famous Bosnian Ali Dede (d. 1598), known as the "Tomb Sheikh", has more works than those mentioned in the 17th century biography and history books. The works of Harimi, who preferred to write on religious, moral and wise topics in general, are mawlid, Hz. Ali aphorisms, words of wisdom, some mysticism terms, self-cultivation, virtues of the Qur'an, advice, elegy, silsilename belong to genres or subjects. Two of his about twenty-five works in Arabic, Turkish, large and small, are translations of forty hadith. In this study, after giving information about the life and

works of Bosnian Ali Dede, a translation of forty hadiths, which is estimated to have been produced, was examined; Finally, the text of the booklet in question, which was translated into Latin letters and today's Turkish, was presented for the examination of the readers.

Atıf/Citation: Ceyhan, Â., Yılmaz, H. (2022), "16. Asır Osmanlı Şairlerinden Harîmî'ye Ait Olduğu Tahmin Edilen Bir Eser: Kirk Hadis Tercümesi", *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 8/1, 203-246.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Âdem CEYHAN, ceyhanadem@hotmail.com, Hasan YILMAZ, hyilmaz45@hotmail.com,

GİRİŞ

Kirk hadis derleme, tercüme ve şerh çalışmalarının Arap, Fars ve Türk gibi bütün Müslüman ulusların edebiyatında hayli rağbet gördüğü, bu konuda yüzyıllar boyunca birçok eserin meydana getirildiği bilinmektedir. Anılan sayıda hadis toplama, çeviri ve izah faaliyetlerinin en mühim sebebi, bu mevzuda Hz. Peygamber'e ait olduğu nakledilen "Ümmetimin dinî işlerine dair kirk hadis ezberleyen kimseyi Allah teâlâ fakihler ve âlimler zümresi arasında diriltir." mealindeki mevzu veya zayıf rivayettir. (Bu rivayetin değişik yollarla gelen şekilleri, kaynakları ve onların değerlendirilmesi hk. bilgi için bk. Kandemir 2002: 470-473; Yüceer 2021: 31-64). Türk edebiyatı tarihinde en eski örneğinin 14. asrın ortalarına ait olduğu tahmin edilen bu tür tercüme ve şerh faaliyetleri, yüzyıllar boyu sürmüş olup hâlen devam etmektedir. Kirk hadis tercüme ve şerhlerinin büyük bir kısmının sahibi bilinmekte; birtakımının hangi yıllarda meydana getirildiğine, bazılarının müterciminin kim olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır. Klâsik Türk Edebiyatı hakkındaki ilmî çalışma ve yayınlarıyla tanınan Abdülkadir Karahan (1913-2000), 1954 yılında bastırıldığı, yaklaşık kırk sene sonra bazı ilavelerle genişleterek 1991'de tekrar neşrettiği *İslâm-Türk Edebiyatında Kirk Hadîs Toplama, Tercüme ve Şerhleri* adlı hacimli kitabında, bu türde 14. asırdan 20. asır ortalarına kadar meydana getirilmiş belli-başlı eserleri ele alıp incelemiştir. Son otuz senedir yapılan ilmî araştırma ve yayınlar, başka birçok edebî türde olduğu gibi, kirk hadis tercüme ve şerhi nev'inde de bilinenlerden daha çok sayıda eserin meydana getirildiğini ortaya koymuştur. 16. asırda meydana getirilen kirk hadis tercüme ve şerhleri sıralandığında, bunların otuzu geçtiği, başka bir ifadeyle Karahan'ın tesbit ettiklerinin iki katını aştığı görülebilecektir:

16. Asırda Kirk Hadisi Türkçe Tercüme veya Şerh Eden Âlim, Şair yahut Yazarlar

	Tercüme veya şerh eden	Eserin adı	Tercüme veya şerh yılı	Şekil ve muhtevası hakkında kısa bilgi
1	Şirvanlı Hatiboğlu Habîbullah	<i>Erbaîn Söz</i>	Hicri 918/ Miladi 1512.	Şair, Abdurrahmân-ı Câmî'nin (817-898/ 1414-1492) derleyip Farsçaya nazmen çevirdiği kirk hadisten faydalanmıştır.
2	Hazînî	<i>Hadîs-i Erbaîn tercümesi</i>	H. 930/ M. 1524.	Muhammed b. Ebî Bekr el-Uşfurî'nin Arapça eserinin manzum tercümesi.
3	Derviş Sâatî	<i>Kitâb-ı Hadîs-i</i>	H. 934/ M.	Ebû Hanîfe'nin (80-150/ 699-767) kirk hadis ihtiva eden bir eserini, Arapça'dan

		<i>Erbaîn</i>	1528.	Türkçe'ye mensur olarak çevirmiştir.
4	Vardar Yeniceli Usûlî (ö. 945/ 1538-39)	<i>Hadîs-i Erbaîn tercümesi</i>	-	69 hadis ve Hz. Ali'ye ait 10 vecizenin ikişer beyitli birer kıtaya tercümesi.
5	Sirâcî	<i>(Kırk Hadis Tercümesi)</i>	Tahminen Kanuni Sultan Süleyman devri (926- 974/1520- 1566).	46 hadisin ikişer beyitli nazm ve kıtalar hâlinde tercümesi. Hadisler Usûlî'nin aynı türdeki eserinde yer alan rivayetlerden seçilmiştir.
6	Latîfî (ö. 990/ 1582)	<i>Sübhâtü'l-uşşâk</i>	H. 953/ M. 1546 yılından önce.	Kırk hadisi ezberleyenler için vaad edilen uhrevî mükâfata erişmeyi umarak yüz hadisi ikişer beyitle Türkçe'ye çevirmiştir.
7	Fevrî (ö. 978/ 1571)	<i>Kühl-i Cilâ-yı Dîde-i A'yân-ı Rûzgâr</i>	-	43 hadisin ikişer beyitli kıtalar şeklinde tercümesi.
8	Fevrî (ö. 978/ 1571)	<i>(Kırk Hadis Tercümesi)</i>	-	40 hadisin ikişer beyitli kıtalar hâlinde Türkçeye tercümesi.
9	Ahterî	<i>Kırk Hadis Tercümesi</i>	-	43 hadisin ikişer beyitle tercümesi. Mütercim, Arapça-Türkçe sözlüğüyle tanınmış (Afyon) Karahisarlı Mustafa Efendi (ö. 968/ 1560-61) olabileceği sanılmaktadır.
10	Emir Muhaddis Mukaddes	<i>Hadîs-i Erbaîn-ı Kudsî</i>	H. 951/ M. 1544 (?).	Kırk hadisin mensur tercümesi.
11	Melâmî Dede (Abülkerîm el- Hüseynî)	<i>Kırk Hadîs-i Şerîf</i>	H. 960/ M. 1553.	Kırk hadisin yirmi bap hâlinde mensur tercümesi. Her bap sonunda hadisler nazmen de çevrilmiştir.
12	Fuzûlî (ö. 963/ 1556)	<i>Kırk Hadis Tercümesi</i>	-	Abdurrahmân-ı Câmî'nin (817-898/ 1414- 1492) derleyip Farsçaya nazmen çevirdiği kırk hadisin kıtalar hâlinde tercümesi.
13	Âşık Çelebi (926- 979/ 1520- 1572)	<i>Hadîs-i Erbaîn Şerhi</i>	Tahminen H. 971/ M. 1563.	Mütercim, Kemalpaşazâde'nin (873- 940/1469-1534) Arapça iki <i>Hadîs-i Erbaîn</i> şerhinden faydalanarak kırk hadisi çevirip açıklamış; Hz. Peygamber'e nispet edilen o sözleri, ikişer beyitle nazmen de Türkçe'ye tercüme etmiştir.
14	Âşık Çelebi (926- 979/ 1520- 1572)	<i>Ehâdîs-i Erbaîn</i>	-	Âşık Çelebi'nin bizzat derleyerek meydana getirdiği Nev'î-zâde Atâyî tarafından haber verilen bu eserin nüshası henüz bilinmiyor.

15	Vahdetî	<i>Terceme-i Ehâdis-i Erbaîn</i>	H. 971/ M. 1563-64.	Kırk hadisin ikişer beyitli kıtalar hâlinde Türkçe'ye tercümesi.
16	Merdümî (ö. 971/ 1564)	<i>Tuhfetü'l-İslâm</i>	H. 971/ M. 1564.	Kırk ayet ve kırk hadisin ikişer beyitli kıtalar hâlinde tercümesi.
17	Akhisarlı Münşî Mehmed Efendi (ö. 1000/ 1591-92)	<i>ed-Dürrü'l-mendûd fi'l-haberî'l-mevrûd</i>	Sultan II. Selim devrinde (1566-1574).	Bir mukaddime, üç kısım ve hatimeden ibarettir. Hz. Peygamber'in faziletleri, Ehl-i Beyt'i ve Allah yolunda gaza hakkındaki kırk hadisin mensur tercümesi.
18	Azmî	<i>Terceme-i Ehâdis-i Erbaîn</i>	H. 976/ M. 1568-69.	Kırk hadisin ikişer beyitli kıtalar hâlinde Türkçeye tercümesi. Mütercim Azmî Pir Mehmed (ö. 990/ 1582) veya Priştineli Azmî olabileceği sanılıyor.
19	Halvetî Muhÿî	<i>Gül-i Sad-berg</i>	Tahminen 16. asrın ikinci yarısı.	Şair, kırk hadisi ezberleyen kişinin mahşerde âlimlerle diriltileceği mealindeki rivayetin tesiriyle hadis kitaplarından seçtiği yüz hadisi ikişer beyitli kıtalar hâlinde çevirmiştir.
20	Nev'î	<i>Ehâdis-i Hazret-i Nebî Tercümesi</i>	H. 977/ M. 1569-70.	Mütercim, eserini "hikmet ve mev'iza, tevâzu ve muhabbet, sıdk ve sadaka, fevâ'id ve avâ'id" (faydalar) olmak üzere dört kısma ayırmış; bunların her birinde onar hadis tercüme etmiştir.
21	Abdülmeccid b. Şeyh Nasûh	<i>Arefâtü'l-ârifin</i>	H. 978/ M. 1570.	Çoğu <i>Buhârî</i> ve <i>Müslim</i> 'de yer alan hadisleri nesirle tercüme ve şerh eden yazar, onların manasını bir de nazmen ifade etmiştir.
22	Muhammed el-Bosnevî	<i>Hadîs-i Erbaîn tercümesi</i>	H. 980/ M. 1572-73.	Kırk hadisin birer beyitle Türkçeye tercümesi.
23	Lutfî (Yahyâ b. Abdünnebî)	<i>(Kırk Hadis Tercümesi)</i>	976-78/ 1569-71 yıllarından sonra.	Kırk hadisi ikişer beyitli kıtalar hâlinde tercüme eden şair, Yemen fatihi Koca Sinan Paşa'yı (ö. 1004/ 1596) övmektedir.
24	Rihletî	<i>Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn</i>	Tahminen 16. asrın ikinci yarısı.	Abdurrahmân-ı Câmî'nin (817-898/ 1414-1492) derleyip Farsçaya nazmen çevirdiği kırk hadisin kıtalar hâlinde tercümesi.
25	Rihletî	<i>Dervişlerin ahvâline dair kırk hadis</i>	Tahminen 16. asrın ikinci yarısı.	Derviş ve fakirlerin faziletleri hakkında derlenmiş kırk "hadis" in Farsça bir eserden üçer beyitli kıtalar hâlinde Türkçeye tercümesi.
26	Edirneli Meccî (ö. 999/ 1591).	<i>Hadîs-i Erbaîn Tercümesi</i>	-	Varlığını <i>Kühü'l-ahbâr</i> 'da Âlî'nin haber verdiği bu eserin nüshası bilinmiyor.

27	Hilâlî	<i>Kırk Hadis Tercümesi</i>	Tahminen H. 988/ M. 1580 veya H. 995/ M. 1587 yılında.	Kırk hadisin ikişer beyitli kıtalar hâlinde tercümesi. Rumeli kazaskeri Bostanzâde (Mehmed) Muhyiddîn Efendi'den (942-1006/ 1535-1598) kadılık talep etmek üzere meydana getirilmiştir.
28	Revâhî	<i>Tenvîrü'l-ebâr</i>	H. 991/ M. 1583-84	Kırk hadisin ikişer beyitli kıtalar şeklinde tercümesi. Mütercim, eserini Defterdar Hasan Efendi'ye takdim etme niyetiyle tamamlamıştır.
29	Vâlî	<i>Ehâdîs-i Erbaîn-i Şerîf Tercümesi</i>	H. 998/ M. 1589-90.	Kırk hadisin ikişer beyitli kıtalar şeklinde tercümesi. Mütercimin Yenipazarlı Vâlî (979-1007/1571-1598) olduğu tahmin edilmektedir.
30	Vâlî	<i>Şerh-i Hadîs-i Erbaîn</i>	H. 998/ M. 1589-90 yılından sonra.	İlkine benzer şekilde sebep-i telif, hadislerin aynı biçimde tercümesi ve hâtıme bölümlerinden meydana gelir.
31	Muhyî-i Gülşenî (935-1017'den sonra/1529-1608'den sonra)	<i>Şerh-i Hadîs-i Erbaîn</i>	H. 1004/ M. 1595-96.	Mütercim, Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî'nin (581-656/1185-1258) Müslümanlar arasında iyilik ve onların ihtiyaçlarını karşılama konusunda derlediği kırk hadisi Türk diline mensur olarak çevirip açıklamıştır.
32	Gelibolulu Mustafa Âlî (948-1008/ 1541-1600)	<i>Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn</i>	H. 1005/M. 1596-97.	Hadisleri ikişer beyitle Türkçeye çeviren şair, onların Arapça asıllarını da çok defa dördüncü mısraya yerleştirmiştir.
33	Gelibolulu Mustafa Âlî (948-1008/ 1541-1600)	<i>Ehâdîs-i Erbaîn Tercümesi</i>	1005/ M. 1596-97 yılından sonra.	Kırk hadisin, yine asılları umumiyetle dördüncü mısra içine alınmak suretiyle ikişer beyitli kıtalar hâlinde tercümesi. Şair, bu eserini, hemşerisi Veysî Sultan vasıtasıyla hükümdarın annesi ve Sultan III. Mehmed'e ithaf etmiştir.

Abdülkadir Karahan, 16. asır şair ve yazarlarından Ali b. Hacı Mustafa'nın, ilk babında gazanın faziletine dair kırk hadis tercümesini ihtiva eden "*Amâil-i fezzâ'il-i cihâd*" adlı eserini, bir yazma nüshasından hareketle tanıtip incelemiş; 5. hikâyeden sonra kayıtlı "tiğ" redifli bir gazelde geçen "Han Selim" adına dayanarak risalenin Sultan Selim devrinde kaleme alındığını tahminen dile getirmiştir. Adı geçen "Selim" in "Selim I. (1512-1520) mi? Yoksa Selim II. (1566-1574) mi" olduğunu soran yazar, eserin yazılış tarihinin "her ikisi de XVI. asırda hüküm süren dede ve torun Selim'lerden hangisinin saltanat yıllarına rastladığı hakkında bir şey söyleme"nin güç görüldüğünü anlatmıştır. (Karahan 1954: 187-88; Karahan 1991: 196-97). Biz bir makalemizde, söz konusu

eserin sahibi Ali b. Hacı Mustafa'nın Bosnalı Ali Dede (ö. 1007/ 1598) olabileceği şeklindeki fikrimizi dile getirmiş; "tîğ" redifli gazelde geçen Han Selîm'in, Sultan II. Selim olduğunu, Hubbî mahlasına ve bu şairenin hayatına dayanarak ileri sürmüştük. (Ceyhan v.dğr. 2018: 118-119). Nihal Çağman Türkmen, bu konudaki yüksek lisans tezinde eserin adı, sahibinin kimliği, telif tarihi gibi konulardaki meseleleri -mevcut metinlerin imkân verdiği nisbette- açıklığa kavuşturmuş; Bosnalı Ali Dede (ö. 1007/1598) tarafından ve ipuçlarından anlaşıldığına göre, Sultan II. Selim devrinde (974-982/1566-1574) yazıldığı sonucuna ulaşmıştır. (Çağman Türkmen 2019: 35-43).

Birtakım eser ve şiirlerinde "Harîmî" mahlasını kullanan Bosnalı Ali b. Hacı Mustafa (ö. 1007/ 1598), Kur'ân'ın faziletleri konusundaki kırk hadisi de ikişer beyitle Türkçeye tercüme etmiştir. (Yazma bir nüshası: Saraybosna Üniversitesi Doğu Enstitüsü Ktp. R. 83, vr. 52b-56a). Bazı ipuçları, anılan yazmada bulunan başka bir manzum kırk hadis tercümesinin (R. 83, vr. 24b-28a) de aynı şaire ait olabileceğini düşündürmektedir. Muhtemelen 16. asırda ve "Harîmî" mahlasını kullanan Bosnalı Ali bin Mustafa (ö. 1007/ 1598) tarafından meydana getirildiğini tahmin ettiğimiz kırk hadis tercümesini tanıtmadan önce, şairin anılan mahlası kullanışı, hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermek uygun olacaktır.

"Harîmî" Mahlasını Almış Şairlerden Biri: Bosnalı Ali b. Mustafa

Türk edebiyatı tarihinde "Harîmî" mahlasını kullandıklarını şüara tezkirelerinden öğrendiğimiz beş şair vardır (İpekten v. dğr. 1988: 184):

1. Harîmî Kalender, Ali Şir Nevâî'nin (844-906/ 1441-1501) şüara tezkiresinde verdiği bilgiye göre, Semerkand vilâyetinden, ilim öğrenmeye istekli bir şairdi. (Ali-Şir Nevâyî 2001: I/ 52-53).
2. Şehzade Korkut (ö. 919/ 1513). Sultan II. Bayezid'in oğlu, aynı zamanda divan sahibi şair ve dinî ilimlere dair bazı Arapça eserleri bulunan bir yazardır. Siyasi tarihimizde de yer alması sebebiyle "Harîmî" mahlaslı şairler arasında hayli tanınmış olanıdır. Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi tezkireleriyle Gelibolulu Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr* adlı tarihinde hayatı ve edebî şahsiyetinden övgüyle bahsedilmiştir.
3. Bursalı Harîmî, ümena zümresinden olup hacca gittiği için "Harîmî" mahlasını almıştır. Sultan Selîm-i Kadîm, yani Yavuz Sultan Selim devrinde vefat etmiştir. (Latîfî 2000: 227; Kınalı-zade Hasan Çelebi 1989: I/ 283). Kâtip Çelebi, onun Türkçe bir divanının olduğunu bildirir. (Kâtip Çelebi: 1941: I/ 785).
4. İbrahim Harîmî Bey (ö. 1002/1594). Kütahyalı, şair Rahîmî'nin oğludur. (Ahdî 2005: 263). Eserlerinden, Sultan III. Murad devrini idrak etmiş asker şairlerden olduğu anlaşılmaktadır. (Eroğlu 2020: 53-64).
5. Merzifonlu Harîmî (ö. 1066/ 1656). Adı Abdullah olan Merzifonlu Harîmî, on yedinci asrın divan tertip eden şairlerinden biridir. (Mustafa Safâyî Efendi 2005: 152).

Şüara tezkirelerinin 13-20. asır arasında yaşamış, eser(ler) meydana getirmiş bütün edebî şahsiyetlere dair bilgiler ihtiva etmediği malumdur. Türk edebiyatı tarihi araştırmaları esnasında, çağımıza ulaşan bazı eserleri bulunduğu hâlde, anılan türden biyografik kaynaklarda hayatına dair bilgi yer almayan edebî şahsiyetlere zaman

zaman rastlanabilmektedir. Örnek vermek gerekirse, Ömer bin Mezîd'in H. 840/ M. 1437 yılında tamamladığı nazireler mecmuasındaki iki gazeli, 15. asırda Harîmî mahlasını kullanan bir şairin yaşadığını göstermektedir. (Ömer bin Mezîd 1982: 175, 231). Harîmî mahlasını kullandığı kendisinin bazı eserlerinden anlaşılan ve silsilename-menakıpname türünde biyografik bir metinden öğrenilen Bosnalı Ali bin Mustafa (ö. 1598) da şuara tezkirelerinde tanıtılmamış edebî şahsiyetlerden biridir. "Türbe Şeyhi" olarak bilinen Derviş Ali bin Hacı Mustafa'nın hayatı ve eserleri hakkında 16 ve 17. asır şuara tezkirelerinde bilgi bulunmamakta; ancak Nev'î-zâde Atâyî'nin (991-1045/ 1583-1635) *Şekāyık Zeyli*, Kâtip Çelebi'nin (1017-1067/1609-1657) *Fezleke*'si ile *Keşfü'z-zunûn...*'u, Muhammed Emîn Muhibbî'nin (1061-1111/1651-1699) *Hulâsatü'l-eser...*'i gibi bazı biyografi, bibliyografya ve tarih kitaplarında malumat yer almaktadır. Adı geçen ilk iki kaynaktaki Ali bin Mustafa'nın hayat hikâyesi kısaca yazıldıktan sonra iki Arapça eseri anılmış; diğer dinî, ilmî, edebî çalışmalarına ise umumi olarak temas edilmiştir: Atâyî, *Şekāyık Zeyli*'nde Ali Dede'nin kitapçıkları, "tâlikât"(açıklayıcı notlar)ı ve kabule değer sözlerinin bulunduğunu, hepsinin makbul, itibarlı ve görüş sahiplerinin iltifatına lâyık olduğunu belirtmiş (Nev'îzâde Atâyî, 2017: 1244); Kâtip Çelebi de "Ve nice resâ'ili manzûr-ı fakîr olmuşdur" (Kâtip Çelebi, 1286/1869: 122) diyerek birçok kitapçığını gördüğünü bildirmiştir.

Bosnalı Ali bin Mustafa'nın "Harîmî" mahlasını kullandığı konusunda *Atâyî Zeyli*, Kâtip Çelebi *Fezleke*'si gibi adını andığımız tarihî ve biyografik kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Onun bu mahlası aldığını, kendi eserlerinden ve 17. asır yazarı Münîrî-i Belgrâdî'nin *Silsiletü'l-mukarrebîn ve Menâkıbü'l-müttakîn* isimli kitabından öğrenmekteyiz. Saraybosna Üniversitesi Doğu Enstitüsü Kütüphanesi'nde R- 83 numarada bulunan ve Harîmî'nin bazı eserlerini ihtiva eden Arap harfli elyazması mecmuada, ilk olarak "*Kitâb-ı Meşâhid-i Mevlid-i Ahmedî Salla'llâhu Aleyhi ve Sellem*" başlıklı mevlid yer almakta; muhtelif beyitlerinde şairin mahlasının geçtiği bu metnin¹ sonunda (vr. 20b), şu "temmet" (tamam oldu, bitti) kaydı görülmektedir:

الحمد لله أولاً و آخراً و الصلوة على خير الورى باطناً و ظاهراً
تم المولود الشريف و المشهد المنيف في المشهد
سلطان سليمان بقرب قلعة سكتوار رحمه الله بعين
عنايته الى يوم القرار بحرمة سيد المختار
و آله الاخيار و أصحابه الابرار

Görüldüğü gibi, bu Arapça ibarede mevlid-i şerifin merhum Sultan Süleyman'ın Sigetvar Kalesi yakınındaki meşhedinde (şehit olduğu veya şehidin gömülü bulunduğu yerde) tamamlandığı belirtilmektedir. Bu kayıt da söz konusu eserin sahibi Harîmî'nin, Kanuni için Sigetvar yakınında inşa edilen türbe ve tekkede şeyhlik makamında bulunduğundan "Türbe Şeyhi" diye tanınan Bosnalı Ali Dede olduğunu göstermektedir.

¹ Mesela "Mahrem eyle bu Harîmî bende[y]i/ Bûy-ı hubb-ı âlüne efkende[y]i" (vr. 14a);
"Feyz-i fazlından Harîmî bende[y]i/ Hâk-i pâ-yı âl kil efkende[y]i" (vr. 16b).

İbn Sînâ'nın (ö. 428/ 1037) Arapça *el-Kasîdetü'r-Rûhâniyye*'sinin manzum bir Türkçe tercümesinin başında, anılan manzumenin, hikmet sahipleri yanında kasidelerin sultanı sayıldığı ve bu çevirinin evvelce Sigetvar Türbesi şeyhi olan Şeyh Ali tarafından yapıldığı, Fars diliyle şu şekilde belirtilmiştir:

قصیده روحیه که در نزد حکما سلطان قصاد کونید که ابن سینا در وصف ناطقه ترتیب کرده است

و این ترجمه شیخ علیست که سابقا شیخ تربۀ سکتوار بوده است قدس سره العزیز

Mütercim, bu tercümenin manzum mukaddimesinin sonunda mahlasını "Harîmî" olarak bildirmiştir:

"Bir mu'ammâ-yı hâkîkîdür şehâ 'irfân-ı nefis

Anı hâtm eyler Hârîmî bir hâkîm-i râzdâr" (Nuruosmaniye Yazma Eser Ktp. 4024, vr. 40b).

[Ey sultan, nefsi bilmek hakiki bir muammadır (anlaşılması zor bir meseledir). Bir sır sahibi filozof, onu baştan sona kadar okuyup bitirir.] (Bu kaside hk. daha fazla bilgi ve tercümesi için Öztürk 2019: 475-503).

Söz konusu kasidenin bu manzum tercümesinden de Sigetvar'daki Türbe'nin şeyhi Ali Efendi'nin Harîmî mahlasını kullandığı anlaşılmaktadır. Şairin -bahis başında belirttiğimiz- birtakım eserlerini ihtiva eden elyazması mecmuadaki diğer bazı metinlerde de Harîmî mahlası geçmektedir. Birkaç örnek vermek gerekirse, şu beyitler anılabilir: Şair, Hz. Ali'ye ait kırk Arapça sözün ikişer beyitle Türkçeye tercümesinden meydana gelen eserinin başlangıcında, mahlasını şöyle bildirmiştir:

"Hârîmî'nün budur aşl-ı uşûli

Kerem ehlindeür 'özrûñ kabûli" (Harîmî, *Kelimât-ı Alî*, R- 83, vr. 28a).

[Harîmî'nin usulünün aslı işte budur. Değerli ve büyük insanlar özrü kabul eder.²]

Şairin kırk Arapça hikmet sözünü yine ikişer beyitle Türkçeye çevirdiği eserinin sonunda da bu beyit yer alır. (Harîmî, R- 83, vr. 35a). Mütercim, Kur'an'ın faziletleri hakkındaki kırk hadisin nazmen tercümesi konusundaki eserinde de mahlasını Harîmî diye bildirmiştir:

"Hârîmî'ye İllâhî maḥrem eyle

Kitâbuñ zıkr ü virdin hemdem eyle" (Harîmî, *Ehâdîs-i Erbaîn Tercümesi*, R- 83, vr. 53b).

[Allah'ım, Kitabını Harîmî'ye sırdaş; seni anmayı ve belirli zamanlarda dualar etmeyi arkadaş et!]

"İllâhî hükmine tevfiḳa ırgür

Hârîmî efḳarı taḫḳîka ırgür" (Harîmî, *Ehâdîs-i Erbaîn Tercümesi*, R- 83, vr. 54a).

[Allahım, hükmüne, yardımına erişti; çok fakir Harîmî'yi hakikatı araştırıp bulmaya ulaştır.]

Şair, yine söz konusu mecmuada "*Kasîde-i Levâiyih-i Nesâiyih*" adı altında yer alan manzumesinin sonunda mahlasını şöyle belirtmiştir:

² Bu mısradaki, العذر عند كرام الناس مقبول sözü tercüme edilmiştir.

“Maḥrem olan ey Ḥarîmî ehl-i ‘aşkuḅ bezmine

Her demi kibrit-i aḥmer her sözi cevher gibi” (Harîmî, *Kasîde-i Levâiyih-i Nesâiyih*, R- 83, vr. 69b).

[Ey Harîmî, aşk sahiplerinin meclisine sırdaş olanın her zamanı kibrit-i ahmer (iksir), her sözü cevher gibidir.]

Örnek olmak üzere naklettiğimiz bu beyitlerden “Türbe Şeyhi” namıyla tanınan Bosnalı Ali bin Mustafa’nın da Harîmî mahlasını kullandığı anlaşılmakta; silsilename ve menakıpname türündeki bir metin de bu bilgileri teyid etmektedir: 17. asır mutasavvıf yazarlarından Münîrî-i Belgrâdî, *Silsiletü’l-mukarrebîn ve menâkibü’l-müttakîn* adlı mensur Türkçe eserinde Şeyh Aliyy-i Sigetvarî’nin Kâbe’ye birçok sene “mücâvir” (komşu) olduğunu, galiba bu yakınlık sebebiyle “Harîmî” mahlasını aldığını, “Şeyh-i Ekber” (Muhyiddîn İbnü’l-Arabî, ö. 638/ 1240) ve İmâm-ı Süyûtî’nin (849- 911/ 1445-1505) kitaplarından çok faydalandığını anlatır:

“... Kâbe’ye nice yıllar mücâvir olup ve Şeyh-i Ekber ve İmâm-ı Süyûtî ḥazretlerinin muşannefâtından çok istifâdeler idüp ve ğâlibâ bu taḳrîble Ḥarîmî taḥalluṣ idüp ‘âşıkâne eş‘âr söyleyüp nicesinde Ḥarem-i muḥteremi medḥ idüp ba‘dehu Rûm’a geldikde, merḥûm Muḥammed Paşa Sigetvar’da meşhed-i Süleymânî’ye şeyḥ ta’yîn idüp serḥadlerde çok ifâdesi zuhûr eyledi...” (Münîrî-i Belgrâdî, 104a).

Nakledilen cümlelerden anlaşıldığı üzere, burada hayatından bahsedilen Şeyh Aliyy-i Sigetvarî, Kanuni Sultan Süleyman’ın vefat ettiği ve türbesinin bulunduğu Sigetvar’da şeyhlik vazifesini ifa eden Ali b. Mustafa el-Bosnevî’dir.

Boşnak asıllı âlim İsmet Kasumoviç’in (1948-1995) yayımlanmış doktora tezi (Kasumoviç 1994) ve Nihal Çağman Türkmen’in yüksek lisans tezinde (Çağman Türkmen 2019) Bosnalı Ali Dede’nin hayatı ve eserleri hakkında tarihî, biyografik kaynaklarla kendi yazdıklarından edinilebildiği ölçüde bilgi verilmiştir. Anılan tezlerden, Ali Dede’nin telif itibarıyla hayli verimli sayılabilecek bir şair ve yazar olduğu, bilinenlerden daha çok sayıda eserinin bulunduğu da anlaşılmaktadır. Ali b. Mustafa’nın hayatı ve eserleri hakkında bu iki lisansüstü akademik çalışmada tafsilatlı bilgi verildiği için, biz o konular üzerinde tekrar uzunca durmayacak; kısaca biyografisini yazdıktan sonra kendisine ait olduğunu tahmin ettiğimiz manzum bir kırk hadis tercümesini ele alıp inceleyecek; nihayet Latin harflerine ve günümüz Türkçesine çevirerek okuyucuların dikkatine arz edeceğiz.

Bosnalı Derviş Ali bin Mustafa’nın Hayatı

Hangi tarihte doğduğu belli olmayan, ancak 16. asrın ilk yarısında Bosna’nın Mostar şehrinde dünyaya geldiği bilinen Ali, Mustafa adlı bir kişinin oğludur. Gençliğinde ilim tahsili için İstanbul’a gitmiş; devrin bazı âlimlerinin derslerine devam etmiştir. Bu zahîrî bilgilere dair öğrenimden sonra tasavvufi bir yola girme ihtiyacı duyan Ali, Halvetî şeyhi Nûreddinzâde Muslihuddîn’in (908-981/1503-1574) hizmetinde bulunarak bazı irfani bilgiler elde etmiş; birkaç kere hac farızasını ve Hz. Peygamber’in kabrini ziyaret vazifesini yerine getirmiştir. H. 974/ M. 1566 yılında Sigetvar Seferinde vefat eden Kanuni Sultan Süleyman için yapılan türbe ve tekkede şeyh olduğundan “Türbe Şeyhi” namıyla tanınmıştır. Burada uzunca bir zaman irşad seccadesinde bulunan Ali Efendi,

irfani bilgileri tahsile istekli ve kabiliyetli kişilere rehberlik etmiştir. H. 1001/ M. 1592 senesinde Sultan III. Murad tarafından Makâm-ı İbrâhîm'i tamir etmek üzere Mekke'ye gönderilmiştir. Varad Seferinde Satırcı Mehmed Paşa'nın davetiyle cihad farızasını eda eden, vaaz ve nasihatla gazileri gayrete getiren Ali Dede, 1007 yılı Rebiülevvel ayı başlarında (2-11 Ekim 1598) vefat etmiştir.

Bosnalı Ali Dede'nin "evâ'il" (tarihte ilkler), tasavvuf, kelâm meseleleri, Osmanlı hanedanı ve devletinin faziletleri, Kâbe ve Mekke tarihi gibi konularda yazdığı, bir kısmı basılmış, bir kısmının ise yazma nüshaları henüz ele geçmeyen on bir Arapça eseri vardır. Onun mevlid, kırk hadis, hikmet sözleri ve *Kasîde-i Rûhâniyye* tercümesi, Kur'an bilgileri, nasihatname, mersiye, silsile-name türünde büyüklü-küçüklü ve çoğu manzum on beş kadar Türkçe eseri mevcuttur.

Harîmî'ye Ait Olduğu Tahmin Edilen Kırk Hadis Tercümesi

Saraybosna Üniversitesi Doğu Enstitüsü Kütüphanesi'nde R- 83 numarayla kayıtlı Arap harfli bir elyazması mecmuanın 24b-28a sayfaları arasında bulunmaktadır.³ Eserin 24b, 25a, 28a dışındaki sayfaları yirmi satırlıdır. Hadislerin Arapça asılları tercümelerine göre daha koyu, siyah mürekkeple, büyükçe ve harekeli, "Fazîlet-i Cem'-i Ehâdis-i Erbaîn" ve "el-Hadîsü'l-evvel" başlıkları ise kırmızı yazılmıştır. Metin sonunda istinsah tarihi ve müstensih ismi yoktur. 28a'dan itibaren Hz. Ali'ye ait kırk güzel Arapça sözün, yine hadis tercümelerine benzer biçimde nazmen çevirisi yer almaktadır.

Eserinde adı, mahlası, çeviri tarihi konularında her hangi bir bilgi vermeyen mütercimın kırk hadis tercümesinin üç bölümden meydana geldiği söylenebilir: 1. Şairin münacat, na't türünde beyitlerinin yer aldığı giriş bölümü, 2. Kırk hadis derlemenin faziletini anlattığı telif sebebi kısmı, 3. Kırk hadisin nazmen tercümesinden meydana gelen asıl ve en hacimli bölüm.

Şair, eserinin "giriş" bölümü denebilecek ilk kısmında, Allah'ı ve Onun son peygamberi Hazret-i Muhammed'i (a.s.) överek anlatmaya çalışmış; bunun ardından kırk hadisi toplayıp bir araya getirmenin faziletini söz konusu etmiştir. Anılan bahiste kırk hadisi derleyenler için mahşerde Hz. Peygamber'in şefaatine erişme, âlim ve şehit olarak diriltirme gibi verilecek mükâfatlara dair bazı rivayetler üzerinde durmuştur. Bundan dolayı can kulağını açarak hadislerin manasını anlamak gerektiğini söyleyen mütercim, Hz. Peygamber'in her sözünün safânın ta kendisi, (şüphe, riya, kıskançlık, kibir vb.) gönül hastalıklarına şifa, hakikat sırrını toplayıcı ve her harfinin parıldayan bir ışık olduğunu belirtir; böylece eserini yazma sebebini de anlatır. Her biri hikmet hazinesi olan bu hadislere dair ilim bahsi, aslında Hz. Peygamber'le sohbet gibidir.

Eserinin başlangıç ve sebep-i telif denebilecek kısmını aruzun "mefâilün mefâilün feûlün" kalıbıyla yazan şair, bu iki bölümden sonra otuz dokuz hadisi ikişer, kırkinci hadisi ise dört beyitle Türkçeye tercüme etmiştir. Mütercim, ilk hadisi, münacat, na't, sebep-i telif bölümlerinde kullandığı aruz kalıbıyla, ondan sonraki rivayetleri

³ Bu mecmuanın bir suretini temin konusunda yardımını gördüğümüz Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi müdürü Musa Öncel'e teşekkür ederiz.

ise “fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbıyla çevirmiştir. Eser, aruz ölçüsü ve kafiye yönünden incelendiğinde, şairin birçok beytinde imale, ara-sıra da zihaf görülmektedir. Bu aruz aksamalarını işaret etmek için birkaç örnek verelim. Şu beyitlerin altı çizilen hecelerinde imale vardır:

“Yer ü göklerde senündür hazā ’ın

Ṭoludur feyz-i fazlından medā ’ın

İdersin genc-i gaybı halka işār

Ağız açmış su ’āl eyler ne kim var

(...)

Senün efkār iremez hikmetüne

‘Ukūl irmez hakīmüñ şan’ atıña

Şalāt ile selām olsun Habīb’e

Göñül emrāzına kāmil ṭabībe” (vr. 24b).

Şu beyitlerin altı çizilen kelime veya hecelerinde zihaf vardır:

“Buyurmuşdur haberde nūr-ı ervāh

Hak ismi her kitāba oldu miftāh” (vr. 25a).

“Enbiyāya vāriş ‘ilmüñ ehlidür

‘İlmi öğren zīra Hak’uñ fazlıdur” (vr. 26a).

“Şiḥhati ehl-i sefer taḥşil ider

Ġāzi[y]i Hak cümleden tafđil ider” (vr. 26b).

“Cān ü dilden hicret eyle ey ‘amū

Dünye ile dünye içinden ķamu” (vr. 27a).

Mütercimin kafiyesi, ekseriyeti itibarıyla düzgün ve kaidelere uygundur; şu birkaç beytinde sadece redifle yetindiği görülmektedir:

“Şalāt-ı Hak anuñ āline olsun

Selâm-ı Hâk anuñ şâhbine olsun” (vr. 24b).

“Cârına ol kimse kim cevri eyledi

Hâk anı dârına vâriş eyledi” (vr. 26a).

“Kıl sefer sen tâ ki şîhhat bulasın

Hem gâzâ eyle ğmâya iresin” (vr. 26b).

“Hâk[k’ı] zıkr it Hâk seni zıkr eyleye

İştîfâ idüp muqarreb eyleye” (vr. 27a).

Şair, bu eserinde hadisleri rivayet edenlerin isimleri, onların senedleri, kaynakları, sıhhat yönünden değerlendirilmesi, hangi hükümlere dayanak oldukları üzerinde durmamış; Arapça metinlerini yazmakla yetinmiştir. Sıhhat bakımından incelendiğinde seçilip çevrilen hadislerin dokuzu (7, 12, 17, 18, 21, 22, 29, 35, 36) sahih, yedisi (2, 6, 13, 15, 24, 29, 34) hasen, on beşi (1, 3, 5, 10, 11, 16, 20, 25, 27, 30, 31, 32, 37, 39, 40) zayıf veya çok zayıf, biri (9) mürsel, yedisi (4, 8, 14, 19, 27, 33, 38) mevzu, biri (23) selefte ait sözdür. “Kim komşusuna eziyet ederse Allah, komşusunu onun yerine mirasçı kılar” (19) mealindeki rivayet, Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *Keşşâf* adlı eserinde İbrâhim Suresi 14. ayetin tefsirinde hadis diye nakledilir. (Zemahşerî 2017: 804). Görüldüğü gibi mütercimın seçip Türkçeye çevirdiği “hadis”lerin yarısından fazlası, hadis âlimleri tarafından zayıf, çok zayıf veya mevzu sayılan rivayetlerdir. Bu hâl, şairin tercüme edeceği rivayetlerin sıhhatini iyice araştırmadığını, özü ve sözü yönünden temel İslam kaynaklarına uygun görünüşünü kâfi saydığını düşündürmektedir. Hz. Peygamber'e nisbet edilerek Türkçeye çevrilen rivayetler, inanç, ibadet ve ahlâk konuları hakkında olup –denebilir ki- Kur'an ayetlerine ve sahih hadislerle uygun görünmektedir. Bu hadislerde dile getirilen bazı fikir, tavsiye edilen fiil ve övülen huylar şunlardır: Söze besmeleyle başlamanın lüzumu, duanın en faziletlisinin “el-hamdü lillâh”, zikrin en üstününün “Lâ ilâhe illâ'llâh” olduğu, Hz. Peygamber'in Ehl-i Beyt'ini sevenlere şefaate edeceği, Allah'ın emrine saygı gösterenin saygı göreceği, güzelliğın en iyisinin güzel ahlâk olduğu, Allah'ın affi sevdiği, dili tutmanın ve kötü sözlerden korumanın gerekliliği, ölüm gelmeden ona hazırlanmak icab ettiği, müminin alçakgönüllü ve yumuşak huylu olduğu, istihare edenin mahrum ve istişare edenin pişman olmayacağı, kabirlere ibretle bakmak ve öldükten sonra dirilişini düşünmek, hataların bağışlanmasına aracılık etmek, yemek yedirmek ve güzel söz söylemek, peygamberlerin vârisleri olan âlimlere hürmet etmek, Kur'an'ı hüznle okumak, kınayıcı ve lânetleyici olmaktan sakınmak, ticarete günahlardan kaçınmak, komşuya eziyet etmemek, iyi komşu ve yol arkadaşı seçmek, sağlık için seyahat ve kazanç için Allah yolunda mücadele etmek...

Mütercimim kırk hadisi kendisinin mi seçip çevirdiği, yoksa tercümesi için bu konudaki bir metni mi esas aldığını tesbit edebilmek maksadıyla mukayeseler yaptık. Karşılaştırmalar sonucunda onun nazmen Türkçeye çevirdiği hadislerin dörtte birinin, 16. asır Osmanlı âlimlerinden İbn Kemâl'in (873-941/1469-1534) derleyip tercüme ettiği kırk hadisler arasında yer aldığını gördük: (İbn Kemâl 1316/ 1898-99: 61-86; Kemalpaşazâde'nin kırk hadis derlemeleri hk. bilgi için bk. Bulgurcu 2004).

[9] المؤمنون هينون لبينون (İbn Kemâl 1316/ 1898-99: 81).

[10] ما خاب من استخار، و ما ندم من استشار

[11] اطلع في القبور و اعتبر في النشور (İbn Kemâl 1316: 62).

[16] لا يكون المؤمن طعاناً و لا لعاناً (İbn Kemâl 1316/ 1898-99: 82).

[18] التجارهم الفجار (İbn Kemâl 1316/ 1898-99: 85).

[19] من آذى جاره أورثه الله داره (İbn Kemâl 1316/ 1898-99: 79).

[20] الجار ثم الدار الرفيق ثم الطريق (İbn Kemâl 1316/ 1898-99: 80).

[22] لا يغنى حذر من قدر (İbn Kemâl 1316/ 1898-99: 76).

[23] العلم في الصغر كالنقش في الحجر (İbn Kemâl 1316/ 1898-99: 68).

[36] ما أنزل الله داءً إلا أنزل له شفاءً (İbn Kemâl 1316/ 1898-99: 71).

Bu örnekler, mümkün olduğu kadar hadislerin sahihlerini araştırıp şerh veya tercüme etmek yerine seci'li, yani cümle sonları kafiyeli bulunanlarının da seçildiğini düşündürmektedir. Ayrıca şairin çevirdiği bazı rivayetler, Fevrî (Neşrimizdeki sıra nr. 9, 10, 17, 36), Ahterî (17), Âşık Çelebi (11, 36), Azmî (17), Lutfî (17), Vâlî (14, 17), Gelibolulu Mustafa Âlî (21, 29) gibi 16. asırda kırk hadis tercüme eden edebî şahsiyetlerin eserlerinde de görülmekte; bu durum mütercimim çalışmasını yaparken konusuna ait birtakım metinlerden faydalanmış olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

Tercümenin Harîmî'ye Ait Olduğunu Düşündüren Bazı Deliller ve İpuçları

Daha önce ifade ettiğimiz gibi, söz konusu eserde mütercimim adı, mahlası ve tercümesini meydana getirdiği tarih hususunda her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak sayacağımız deliller ve ipuçları, bize, bu çevirinin 16. asır Osmanlı şairleri arasında yer alan ve "Harîmî" mahlasını kullandığını izah ettiğimiz Bosnalı Derviş Ali b. Mustafa'nın eseri olabileceğini düşündürmektedir:

(1) Her şeyden önce söz konusu kırk hadis tercümesinin Harîmî'ye ait ve çoğu Türkçe olan birtakım eserleri ihtiva eden Arap harfli el yazması bir mecmuada bulunduğunu belirtmek gerekir. Şüphesiz ki, sadece bu durum, tercümenin Harîmî tarafından meydana getirilmiş olduğu tahminini isbat etmek için yeterli bir delil değildir. Ancak bu hâlin, sayılacak diğer işaret ve ipuçlarını destekleyici görüldüğünü söylemek mümkündür.

(2) Eser, tevhid-münacat, na't türünden giriş bölümü, hadislerin ikişer beyitle Türkçeye çevrilmesi ve kullanılan aruz kalıpları gibi yönlerden Harîmî'nin Kur'ân'ın faziletleri konusundaki kırk hadis, Hz. Ali'nin kırk vecizesi ve Arapça kırk hikmet sözü tercümesine benzemektedir:

a) Harîmî'nin mahlasını bildirdiği üç manzum eseri de "Allah'ım" manasındaki "İlâhî" hitabıyla başlamaktadır:

"İlâhî saña bî-ḥadd ḥamd ü minnet

Kitâb-ı münzelüñdür baḥr-i rahmet" (Harîmî, *Ehâdîs-i Erbaîn Tercümesi*, vr. 52b).

"İlâhî fazluña yok ḥadd ü ğāyet

Ḳuluñı ḥamdüñe eyle hidāyet" (Harîmî, *Kelimât-ı Alî Tercümesi*, vr. 28a).

"İlâhî ḥikmetüñi eyle reh-ber

İdelüm ḥamdüñi her demde ezber" (Harîmî, *Kelimât-ı Hikmet Tercümesi*, vr. 31b).

Mütercim mahlasının geçmediği kırk hadis tercümesi de aynı hitapla başlamaktadır:

"İlâhî cümle eşyâ saña ḥāmid

Senüñ birliğüñe zerrât şāhid" (*Ehâdîs-i Erbaîn*, vr. 24b).

b) Yine bu eserlerin tevhid, münacat, na't, telif sebebi kısımlarının "mefâîlün mefâîlün feûlün" kalıbıyla mesnevi şeklinde olduğu, Arapça hadis, vecize ve hikmetlerin de ekseriya yahut tamamen "fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla, ikişer beyit hâlinde Türkçeye çevrildiği görülmektedir. Burada ele alıp tanıttığımız manzum kırk hadis tercümesi de kullanılan aruz kalıpları ve nazım şekli bakımından benzer biçimdedir.

Şimdi saydığımız manzum eserlerinde kendisini "Harîmî" mahlasıyla tanıtan şairin birer hadis, vecize ve hikmet tercümesini, temas ettiğimiz benzerlikleri göstermek üzere örnek olarak nakledelim. Harîmî, Kur'ân'ın faziletlerine dair kırk hadis tercümesinde ilk olarak "Bismillâhî'r-rahmâni'r-rahîm her kitabın anahtarındır." mealindeki hadisi⁴ Türkçeye şöyle tercüme etmiştir:

"Her kitâbuñ ism-i Ḥaḳḳ miftāḥıdır

Kevkeb-i dürrî gibi mişbâḥıdır

Kâr-ı ḥayra besmele rehber dūrür

Kârı ansız herkesüñ ebter dūrür" (Harîmî, *Ehâdîs-i Erbaîn Tercümesi*, R-83, vr. 54a).

⁴ Burada metnini verdiğimiz, mütercim mahlası geçmeyen kırk hadis tercümesinde de ilk rivayetin "Besmele her sözün anahtarındır" mealindeki بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ مِفْتَاحُ كُلِّ كَلَامٍ rivayeti olduğuna dikkat çekmek isteriz.

[Allah ismi, her kitabın anahtarındır (başında yer alır); parlak yıldız gibi kandilidir. Besmele hayır işine rehberdir.

Onsuz herkesin işi faydasızdır.]

Harîmî, Hz. Ali'ye ait olduğu nakledilen ve "Gayret yüksekliği imandandır." manasına gelen علو الهمة من الإيمان sözünü şu şekilde Türkçeye çevirmiştir:

"Dir haber içre vaşiyi-i Muştafâ

Sâki-i Kevşer olan kân-ı şafâ

Rükn-i dîn oldu 'ulüvv-i himmetün

Himmetün kıadrince artar rif'atün" (Harîmî, *Kelimât-ı Alî Tercümesi*, R-83, vr. 28a).

[Hz. Peygamber'in vasisi, Kevser sakisi, safâ kaynağı (Hz. Ali) bir rivayette der ki: "Gayret yüceliği, dinin esasıdır."

Yüksekliğin, gayretinin derecesi nisbetinde artar.]

Harîmî, Arapça kırk bilgece sözün tercümesinden meydana gelen ve "*Çihil (Kelimât-ı) Hikmet*" adını taşıyan eserinde, "Hikmet bulmak kişinin ganimetidir." manasındaki الحكمة المرء وجدان الحكمة sözünün altına şu karşılığı yazmıştır:

"Hikmeti bulmağ ğanîmetdür ere

Genc-i lâ-yefnâya irdi kim ire

Şoşbet-i 'irfân hikmet kânıdur

Dilde hikmet 'ârifün bürhânıdur" (Harîmî, *Kelimât-ı Hikmet*, R-83, vr. 31b).

[Hikmeti bulmak kişiye ganimettir. Ona erişen kimse, tükenmez bir hazineye erişmiştir. İrfan (sahiplerinin) sohbeti hikmet kaynağıdır. Dilde hikmet, ârifin (tecrübî bilgi ve irfanının) delilidir.]

Bu makalede söz konusu ettiğimiz "*Ehâdîs-i Erbaîn*" tercümesinde mütercim, "İstihare eden mahrum, istişare eden pişman olmaz." mealindeki hadisi Türkçeye şöyle tercüme etmiştir:

"Olmadı bed istihâre eyleyen

Nâdim olmaz istişâre eyleyen

İstihâre meşveret sünnet dürür

Bunları terk eylemek zillet dürür" (*Ehâdîs-i Erbaîn*, R-83, vr. 25b).

[“İstihare eden kötü (mahrum), danışan pişman olmaz.” İstihare etmek ve danışmak sünnet; bu işleri bırakmak, (sonuçta) hor, hakir olmaktır.]

Numune olarak naklettiğimiz bu tercümeleler, dört eserdeki hadis, vecize ve hikmetli sözlerin sayı bakımından ortak olduğu gibi onların Türkçeye çevirisinde tercih edilen aruz kalıpları ve nazım şekli yönünden de benzerlik taşıdığını göstermektedir. 16. asırda kırk hadisi nazmen çevirdiği bilinen şairlerin en çok tercih ettiği aruz kalıbı, “feilâtün mefâilün feilün”dür. Anılan yüzyılda Hazîn ve -yine aynı asır şairi olduğu tahmin edilen- Ahterî'nin bu konudaki eserlerinde baştan sona kadar “fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbını kullandıkları bilinmektedir. Harîmî'nin bahis konusu eserlerinin giriş kısmı denebilecek bölümlerinde, dikkat nazarını çektiğimiz gibi, “mefâilün mefâilün feülün”, hadis, vecize ve hikmetli sözlerin tercümesinde ise “fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbı kullanılmıştır. Bu benzerlik de tek başına o metinlerin aynı şaire ait olduğunu isbat etmeye yetmez. Fakat saydığımız ve sayacağımız işaret ve ipuçlarıyla birlikte okunup düşünüldüğünde, fikrimize göre, onları destekleyici yönde görünmektedir.

(3) Söz konusu kırk hadis, kırk vecize ve kırk hikmetin tercümesinden meydana gelen dört manzum eserdeki bazı beyitler arasındaki benzerlikler, bize, onların aynı şairin kaleminden çıkmış olabileceğini düşündürmektedir. Şu beyitler, Harîmî'nin Kur'an'ın faziletleri hakkındaki kırk hadis tercümesinde geçmektedir:

“Şalâtın efdali ekmele Hâbîb'e

Göñüller derdine kâmil tabîbe

“Dimişdür anlara necm-i hidayet

İlâhî iktidâ eyle 'inâyet”

“Hâdişinde buyurmuş Fahr-i 'Âlem

Bu ümmet üzre cem' etse bir âdem

Ki sünnetden hâdiş-i erba'îni

Şefâ'atle olam yarın mu'îni

Şehîdi hem olam yevm-i neşirde

Hem ‘ilm⁵ ehliyle haşır ola haşırde” (Harîmî, *Ehâdis-i Erbaîn Tercümesi*, R- 83, vr. 52b; Mısır Millî Ktp. Mecâmiu Türkiyy Tal’at nr. 125, vr. 62b-63a).

Şu beyitler de Harîmî'nin Hz. Ali'ye ait kırk Arapça vecizenin nazmen Türkçeye tercümesi konusundaki eserinin mukaddimesinde yer almaktadır:

“Şalâtüñ efđali dâ'im Hâbîb'e

Kelâmı cümle emrâza tabîbe

Şalât-ı Hağ hidâyet encümine

Ki ya'nî âl ü şağb u tâbi'ine

Çalem gâvvâşî bağr-i nazma taldı

Ki 'ıkd-ı nazm için gevherler aldı (...)

Nazımda var ise n'ola kuşûrı

Keremle setr ider 'irfân nûrı

Harîmî'nüñ budur aşl-ı uşûlı

Kerem ehlindedür 'özrüñ kabûlı” (Harîmî, *Kelimât-ı Alî Tercümesi*, R- 83, vr. 28a).

Şu beyitler, Harîmî'nin Arapça kırk hikmetin Türkçeye nazmen tercümesinden meydana gelen eserinde yer alır:

“Şalât ile selâm olsun Hâbîb'e

Göñül emrâzına kâmil tabîbe

Şalât-ı Hağ o hikmet encümine

Ki cümle âl ü şağb ü tâbi'ine (...)

Fikir gâvvâşî bağr-i 'ilme taldı

Ki 'ıkd-ı nazm için hikmetler aldı” (Harîmî, *Kelimât-ı Hikmet*, R- 83, vr. 31b).

⁵ R nüshasında yer almayan bu kelime, Mısır Millî Kütüphanesi nüshasında mevcuttur.

“Nazımda var ise n’ola kuşûrî

Keremden setr ider ‘irfân nûrî

Harîmî’nün budur aşl-ı uşûlî

Kerem ehlinedür ‘özüñ kabûlî” (Harîmî, *Kelimât-ı Hikmet*, R- 83, vr. 35a).

Harîmî’ye ait üç eserden örnek olmak üzere naklettiğimiz beyitlerdeki benzerlik ve ortaklıklar, sanırız, uzun uzun izahı gerektirmeyecek kadar açıktır... Harîmî’ye aidiyeti belli olan bu eserlerden benzer ve müşterek bazı beyitleri, mütercim adı ve mahlası geçmeyen kırk hadis tercümesinin sahibini, eldeki metinlerin imkân verdiği ölçüde tesbit edebilmek için naklettik. Şu beyitler de mütercim isim veya mahlasının geçmediği, fakat bizim Harîmî tarafından meydana getirildiğini tahmin ettiğimiz kırk hadis tercümesinde yer almaktadır:

“Şalât ile selâm olsun Hâbîb’e

Gönül emrâzına kâmil şabîbe (...)

Şalât-ı Hâk anuñ âline olsun

Selâm-ı Hâk anuñ şahbine olsun

Anuñ her birisi necm-i hidâyet

Îlâhî iktidâ eyle ‘inâyet

Buyurmuşdur haberde Fahr-i ‘Âlem

Bu ümmet üzre cem‘itse bir âdem

Kelâmumdan hadîş-i erba‘îni

Şefâ‘at ile haşrde ben mu‘îni” (*Ehâdîs-i Erbaîn*, R- 83, vr. 24 b).

Bu beyitlerle önceki üç eserden aktardığımız beyitler karşılaştırıldığında benzerlik ve ortaklıklar fark edilecektir: Hz. Peygamber’e dua ve selamı dile getiren beyitlerin bazı kelimeleri benzer olduğu gibi kafiyeleri de aynıdır. Kırk hikmet sözünün Harîmî tarafından yapılmış çevirisindeki “Gönül emrâzına kâmil tabibe” mısraı ile mütercim adı geçmeyen, fakat bizim yine aynı şaire ait olduğunu tahmin ettiğimiz kırk hadis tercümesinin salat ü selam kısmında yer alan mısra aynıdır. Yine söz konusu dört eserde de Hz. Peygamber’in arkadaşlarına dua ve selam

edilirken, “Ashabım yıldızlar gibidir. Onların hangisine uyarsanız, doğru yolu bulursunuz” (İbn Abdülber, *Câmiu beyâni'l-ilm*, II, 91) mealindeki rivayete işaret edilerek sahabeler hidayet ve hikmet yıldızları olarak övülmüştür. Kur'an'ın faziletleri hakkında Harîmî'nin kırk hadis tercümesindeki “İlâhî iktidâ eyle inâyet” mısraı, mütercim adı veya mahlasının geçmediği kırk hadis çevirisinde de bulunmaktadır. Biz, bu gibi benzer yahut ortak ibare, beyit ve mısraların tesadüfe bağlanamayacağını, mütercim ismi geçmeyen kırk hadis tercümesinin de Harîmî'ye ait olabileceğini düşünmekteyiz.

(4) Harîmî'nin Kur'an'ın faziletleri konusunda manzum bir kırk hadis tercümesinin bulunması (Bir nüshası: Saraybosna Üniversitesi Doğu Enstitüsü Ktp. R. 83, vr. 52b-56a), başka bazı selefleri ve çağdaşı olan âlim, şair ve yazarlar gibi hadîs-i erbaîn derleyip tercüme etme, böylece bu hususta vaad edilen uhrevî mükâfata erişme isteği duyduğunu göstermektedir. 16. asırda Fevrî (ö. 978/ 1571), Gelibolulu Âlî (948/ 1008/ 1541-1600), Rihletî, Vâlî gibi şairlerin ikişer kırk hadis tercümesi sahibi oldukları bilinmektedir. “Harîmî” mahlasını kullandığı, *Silsiletü'l-mukarrebîn ve Menâkibü'l-müttakîn* sahibi 17. asır yazarı Belgratlı Münîrî tarafından haber verilen Bosnalı Derviş Ali bin Hacı Mustafa'nın da birden fazla kırk hadis tercümesi meydana getirdiği anlaşılmaktadır. Onun bu tür manzum eserlerinden birinde “Harîmî” mahlası geçmekte; yine kendisinin kaleminden çıktığını bazı delil ve ipuçlarına dayanarak tahmin ettiğimiz diğerinde ise geçmemektedir. Şairin kırk hadis tercümesi türünden bir çalışması ise başka bir eserinin baş tarafında yer almaktadır: Bosnalı Derviş Ali bin Hacı Mustafa, cihadın faziletleri hakkındaki Türkçe eserinin ilk babında bu konudaki kırk hadisi önce nesirle, sonra nazmen Türkçeye tercüme etmiştir. (Çağman Türkmen 2019: 62-106).

(5) Bize, incelediğimiz kırk hadis tercümesinin Harîmî tarafından meydana getirildiği fikrini veren bütün bu delil, işaret ve ipuçları, başka bazı okuyucularda aynı kanaati uyandırmayabilir... Şunu da belirtmek isteriz ki, söz konusu ettiğimiz kırk hadis tercümesinin mutlaka mahlası geçen 16. asır şairinin eseri olduğunu, başka bir mütercime ait olamayacağını iddia etmiyor; sadece bu hususta fark ettiğimiz ortaklık ve benzerlikleri görmezlikten gelmeyip temkinli bir şekilde aktarmakla yetiniyoruz. Edebiyat tarihi araştırmaları sahasında tecrübeli ilim ehlinin böyle kesin delil ve bilgi bulunmayan konularda ihtiyatlı davranışı elden bırakmadıkları malumdur. Dikkat edilirse, bizim de bu yazımızda tanıtıp incelemeye çalıştığımız kırk hadis tercümesinin sahibine dair bulduğumuz işaret ve ipuçlarını, her türlü ihtimali hesaba katarak temkinli bir dille anlattığımız görülebilecektir.

Sonuç olarak denebilir ki, ele alıp incelediğimiz ve metnini verdiğimiz bu manzum eserde mahlası geçmeyen mütercim, Hz. Peygamber'in kırk hadisini ezberleme konusundaki rivayetlerin teşvikiyle anılan sayıdaki özlü sözü ikişer beyitle Türkçeye tercüme etmiştir. Eserde çeviren adı veya mahlası geçmediği gibi tercümenin hangi tarihte tamamlandığı konusunda da herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bazı işaret ve ipuçları, bu eseri meydana getiren edebî şahsiyetin, 16. asır Osmanlı âlim, yazar ve mutasavvif şairleri arasında yer alan, şiirlerinde “Harîmî” mahlasını kullandığı bilinen Bosnalı Ali b. Mustafa olabileceğini düşündürmektedir. Mütercim, hadisleri seçtiği kaynaklar, onların ravileri ve sihat durumları gibi konulardan bahsetmemiş; dört mısradaki Türkçe karşılıklarını vermekle yetinmiştir. İncelendiğinde bunların yarısına yakın bir kısmının sahip

olduğu, geri kalan kısmının da -her ne kadar Hz. Peygamber'e aidiyeti sabit değilse de- manaca doğru ve temel İslam kaynaklarına uygun denebilecek hâlde bulunduğu görülmektedir.

Metin Neşrinde Takip Edilen Yol

Mütercim adı veya mahlası geçmeyen kırk hadis tercümesi Osmanlı harflerinden Latin alfabesine aktarılırken, Allah'a yakarış, Hz. Peygamber'e, onun ailesi ve sahabelerine övgü ile kırk hadis derlemenin fazileti hakkındaki giriş ve sebep-i telif denebilecek bölümlerdeki beyitlere birer sıra sayısı verilmiştir. Bu kısımların sonunda metin günümüz Türkçesiyle nesre çevrilmiştir. Şairin işaret ettiği ayet, kudsî hadis ve hadislerin mealleri dipnotlarda, çevirdiği hadisler Arap harfleriyle yazıldıktan sonra onların manaları hemen altında, köşeli parantez içinde gösterilmiştir. Hadislerin manzum tercümeleri de yine köşeli parantez içinde günümüz Türkçesiyle nesre çevrilmiştir. Müstensih ten ileri gelen noksan yahut yanlışlar, vezin ve mana göz önünde tutularak giderilmiştir. Zihaf bulunan heceler, bu durumu belirtmek üzere kısa yazılmıştır.

(vr. 24b) [Mefâîlün mefâîlün feûlün]

[1] İlahî cümle eşyâ saña hâmid

Senüñ birligüñe zerrât şahid

[2] Vücüdün gevherin genc-i kideden

Sen izhâr eyledün ketm-i 'ademden

[3] Kâmu maḥlûka sensin Rabb-i A'âlâ

Ki fazlun feyz ider cümleye âlâ

[4] Yer ü göklerde senüñdür ḥazâ'ın

Ṭoludur feyz-i fazlundan medâ'ın

[5] İdersin genc-i gaybı ḥalka işâr

Ağız açmış su'âl eyler ne kim var

[6] Alurlar behre ḥ'ân-ı ni' metünden

Kâmu [halk] feyz-i baḥr-i raḥmetünden

[7] Senüñ efkâr iremez hikmetüñe

‘Uķül irmez Hâkîmüñ şan‘atuña⁶

[8] Şalât ile selâm olsun Hâbîb’e

Göñül emrâzına kâmil tabîbe

[9] Muḥammed Aḥmed ü Maḥmūd u Hâmid

Doludur yâd-ı nâmından mesâcid

[10] Ki yâd-ı nâmınun dil rüşenâsı

Ġubâr-ı na‘linüñ göz tütüyâsı

[11] Vücûdı cümle ḥalka rahmet-i ‘âm

Vücûdı cümle kevne ni‘met-i tām

[12] Vücûdı ḳaddine *lev lâke ḫil*‘at

‘Aķıl ta‘yîn ḳılmaz aña ḳıymet

[13] Vücûdı olmasa olmazdı ‘âlem

Aña ma‘nâda ferzend oldu Âdem

[14] Şalât-ı Hâķ anuñ âline olsun

Selâm-ı Hâķ anuñ şaḫbine olsun

[15] Anuñ her birisi necm-i hidâyet

Îlâhî iķtidâ eyle ‘inâyet

⁶ Bu kelime, manaca “san’atına” şeklinde yazılması gerektiği hâlde, ilk mısraın sonundaki “hikmetüne” kelimesiyle kafiye olabilmesi için, şair tarafından böyle kabul edilmiştir.

[1. Allah'ım, bütün varlıklar sana hamd edici; zerreler senin birliğine şahittir. 2. Varlığının cevherini kıdem hazinesinden, yokluk gizliliğinden sen ortaya çıkarıp gösterdin.⁷ 3. Bütün yaratılmış olanlara En Yüce Rab sensin; ihsanın herkese, her şeye bol bol nimetler verir. 4. Yer ve göklerdeki hazineler senindir.⁸ Şehirler senin nimetinin bolluğuyla dolu... 5. Gizli hazineyi halka bol bol ikram edersin. Ne varsa, hepsi ağzını açmış (o hazineden bir pay) sorar, diler. 6. Bütün yaratılmış olanlar, senin rahmet denizinin feyzinden ve nimet sofrandan hisse alır. 7. Fikirler senin hikmetine erişemez; akıllar, hikmet sahibinin sanatına (yaptığına) yetişemez.

8. Sevgiliye (Allah'ın Sevgili Peygamberi Hazret-i Muhammed s.a.v.'e), o gönül hastalıkları için olgun tabibe dua ile selam olsun! 9. (Onun bazı isimleri) Muhammed, Ahmed, Mahmud ve Hâmid... Mescitler onun adının anılmasıyla doludur. 10. Ki adının anılması, gönül aydınlığıdır. Ayakkabısının tozu, göze çekilecek sürmedir. 11. Onun vücudu (varlığı), bütün halka, bütün yaratılmışlara umumi bir rahmet; bütün kâinata tam nimettir.⁹ 12. Vücudunun boyuna, "Sen olmasaydın..." (kudsî hadisi)¹⁰ değerli elbisedir. Akıl ona kıymet biçemez. 13. Varlığı olmasa, âlem olmazdı. (Bundan dolayı) aslında Hz. Âdem onun oğlu oldu. 14. Cenab-ı Hak'ın rahmeti onun ailesinin, selamı onun arkadaşlarının üzerine olsun. 15. O sahabelerinin her birisi hidayet yıldızıdır.¹¹ Allah'ım, uymaya (onlara tâbi olma hususunda bize) yardım et!]

Fazîlet-i Cem' -i Eḥādîş-i Erba'în

[16] Buyurmuşdur haberde Faḥr-i ' Âlem

Bu ümmet üzre cem' itse bir âdem

[17] Kelāmumdan ḥadîş-i erba'îni

⁷ Bazı İslami eserlerde kudsî hadis olarak rivayet edilen şu manadaki söze işaret ediliyor: "Ben gizli bir hazineydim. Bilinmeyi istedim; beni bilmeleri için mahlûkatı yarattım." İbn Teymiyye, bunun Hz. Peygamber sözlerinden olmadığını söylemiştir. Sahih veya zayıf bir senedi yoktur. Zerkeşî, Hâfız İbn Hacer, Süyûtî ve daha başkaları bu konuda ona uymuşlardır. Aliyyü'l-Kârî, "Ben cinleri ve insanları bana kulluk etsinler diye yarattım" (Zariyat Suresi 51/ 56) mealindeki ayetten faydalanarak "Fakat manası doğrudur" demiştir. İbn Abbâs'ın tefsir ettiği gibi, "...bana kulluk etsinler...", "beni bilsinler diye" manasını da içine alır. Kudsî hadis olduğu söylenen bu cümleler, bilhassa tasavvuf ehlinin sözleri içinde çokça geçer. (Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ...*, Beyrut 1418/ 1997, c. 2, s. 173).

⁸ Burada şu mealdeki ayete işaret edildiği söylenebilir: "(...) Hâlbuki göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır (...)" (*Kur'an*, Mûnâfikun Suresi, 63/7).

⁹ Bu beyitte, "Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik" (*Kur'an*, Enbiyâ Suresi, 21/ 107) mealindeki ayete telmih bulunduğu söylenebilir.

¹⁰ "Sen olmasaydın, sen olmasaydın gökleri yaratmazdım!" manasına gelen ve Cenab-ı Hak tarafından Hz. Peygamber'e hitaben söylendiği rivayet edilen kudsî hadisin ilk kelimeleri. Sâgânî ve el-Elbânî bu sözün "mevzû" (asılsız, uydurma) olduğunu ileri sürmüş; Aliyyü'l-Kârî ise manasının sahih olduğunu belirterek Deylemî'nin "Cebrail bana gelerek Ya Muhammed, sen olmasaydın, cenneti ve cehennemi yaratmazdım" manasındaki hadisi naklettiğini anlatmıştır. Aclûnî de "Hadis değilse de manası doğrudur" hükmünü vermiştir. (Aclûnî 1418/ 1997: II/ 214).

¹¹ Bu mısradaki "Ashabım yıldızlar gibidir. Onların hangisine uyarırsanız, doğru yolu bulursunuz" (İbn Abdülber, *Câmiu beyânî'l-ilm*, II, 91) manasındaki hadis hatırlatılıyor. İbn Abdülber bu hadisin sahih olmadığını belirtir.

Şefâ'at ile haşrde ben mu'îni

[18] Hâberde var daği a' lā rivāyet

Hādîşinde dimiş şadr-ı risālet

[19] Fağîh ü 'ālim ü haşr olırsardur

Şehādet zümresinde qopırsardur

[20] Resûl-i Hağ dimiş hem bir hâberde

Ki nağli var kitâb-ı mu' teberde

(vr. 25a)

[21] Şefî' ile şehîdi ben neşirde

Hem 'ilm ehliyle haşr ola haşirde

[22] Gerekdür kim açasın güş-ı cānı

Hādîşinde ne dimiş diğle anı

[23] Resûl'ün her sözi 'ayn-ı şafâdur

Göñül emrâzına mağz-ı şifâdur

[24] Hağîğat sırrını her sözi cāmi'

Anuğ her harfidür bir nūr-ı lâmi'

[25] Anuğ her bir hādîş[i] genc-i hikmet

Hādîş-i 'ilm aña ma' nide şoğbet

[Kırk Hadisi Toplamanın Fazileti-

16-17. Âlemin Övüncü (olan Hz. Peygamber), bir rivayete göre şöyle buyurmuştur: “Bu ümmetten bir kişi, sözlerimden kırk hadisi bir araya getirirse, ben mahşerde şefaate ona yardım ederim.” 18. Nakledilen sözler arasında daha iyi bir rivayet var: Peygamberliğin başköşesinde oturan (Hz. Muhammed a.s.) demiş ki: 19. “(Ümmetim için din emirlerine dair kırk hadisi ezberleyen kimse mahşerde) fakîh ve âlim haşrolacak; şehitler zümresi içinde haşrolacaktır..” 20. Allah Resulü, itibarlı bir kitapta nakli bulunan bir hadiste de şöyle demiştir: 21. “Mahşerde ben onların şefaatchisi ve tanığı olacağım. Onlar ilim sahipleriyle diriltilip mahşere çıkarılacaktır.” 22. Can kulağını açman lâzımdır. Hadisinde ne demiş, onu dinle! 23. Hz. Peygamber’in her sözü safanın ve (şüphe, inkâr, riya, kibir, haset gibi manevi) gönül hastalıklarına şifanın ta kendisidir. 24. Onun her sözü, hakikat sırrını toplayıp bir araya getirici; (hadislerinin) her harfi parıldayan bir ışıktır. 25. Onun her bir hadisi hikmet hazinesidir. İlim sözü (yahut hadis ve ona dair bilgi) aslında Hz. Peygamber’le sohbet gibidir.]

[1] el-Ḥadîşü’l-Evvel

قال رسول الله ﷺ

بسم الله الرحمن الرحيم مفتاح كل كلام

[“Bî’smî’llâhî’r-rahmânî’r-rahîm her sözün anahtarıdır.” (Nâsirüddîn el-Elbânî, bu rivayetin çok zayıf olduğunu belirtmiştir. el-Elbânî 1996: Hadis nr. 1741]

[Mefâîlün mefâîlün feûlün]

Buyurmuşdur haberde nūr-ı ervāḥ

Ḥaḫ ismi her kitāba oldı miftāḫ

Her işde yād-ı nāmın eyle ezber

Ki ansız her işüñ ‘âlemde ebter

[Ruhların nuru (olan Hz. Peygamber, bir) hadiste (şöyle) buyurmuştur: “Allah adı (besmele), her kitabın anahtarıdır.” Her işte Onun adını hatırlayıp anmayı ezber et! Çünkü dünyada onsuz (besmelesiz) her işin eksik, faydasız, hayırsız olur.¹²]

[2] إِنَّ أَفْضَلَ الدَّعَاءِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَأَفْضَلُ الذِّكْرِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ [2]

[“Duanın en faziletlisi el-hamdü li’llâh, zikrin en üstünü lâ ilâhe illâ’llahtır.” (Tirmizî, 3383; İbn Mâce, “Edeb”, 3800; Nesâî, 10667).]

¹² Bu son mısradaki, “Allah’ın adı anılarak başlanmayan her mühim iş, ebter (hayır, fayda ve iyi anılmadan kesilmiş) kalır.” manasındaki şu hadis hatırlatılıyor: كل امرٍ ذي بالٍ لا يفتح بذكر الله فهو ابتر

[fâilâtün fâilâtün fâilün]

Hamd-i Hâk'dur her du'ânun efdâli

Zîkr-i tehlîl oldı zîkrün ekmeli

Rehber-i râh-ı Hüdâ'dur zîkr-i Hâk

Zîkr-i Hâk[k'ı] cân [ü] dilden kııl sebağ

[“Her duanın en faziletlisi, el-hamdü li'llâh (Hamd, övgü ve şükür Allah içindir), zikrin en mükemmeli de lâ ilâhe illa'llâh (Allah'tan başka ilâh yoktur) demektir.” Cenab-ı Hakk'ı anmak, Allah yolunun rehberidir. Hakk'ı hatırlayıp anmayı can ü gönülden ders et!]

[3] شفاعتی لامتی من أحبّ أهل بیتی

[“Ümmetime şefaetim, Ehl-i Beytimi seven kimse içindir.” (el-Elbânî 1979: Hadis nr. 3403).]

Ümmetümden ol kese olam şefî'

Ehl-i Beytümi seven kıadr-i refî'

Tende cân it âl-i Aḥmed ḥubbını

Bulasın maḥşerde Aḥmed kıurbını

[“Ümmetimden Ehl-i Beytimi sevme hususunda yüksek derece sahibi olan kimseye şefaatchi olacağım.” Hz. Muhammed Mustafa ailesini sevmeyi bedende can (gibi) et ki, maḥşerde Hz. Peygamber'in yakınlığını elde edesin.]

[4] أعزّ أمر الله يعزّك الله

[“Allah'ın emrine hürmet et ki Allah seni değerli kılsın.” (el-Elbânî 1979: Hadis nr. 940. Adı geçen muhaddis bu rivayet hakkında “mevzu” hükmünü vermiştir).]

Cân ile ikrâm kııl Hâk emrini

Tâ kim i'zâz eyleye Mevlâ seni

Hükm-i şer'î ayn-ı ta'zîm ile bağ

Şer' ta'zîminde ḥâşıl kıurb-ı Hâk

[“Allah’ın emrini can ü gönülden yücelt ki Mevlâ seni ağırlasın”, sana ikram etsin. İslâm’ın hükmüne saygıyla bak! Cenab-ı Hakk’ın yakınlığı, dinine hürmetle meydana gelir.]

[5] إِنَّ أَحْسَنَ الْحَسَنِ الْخَلْقَ الْحَسَنَ

[“İyiliğin en güzeli, ahlâk güzelliğidir.” (Seffârînî el-Hanbelî, *Şerhu Kitâbü’s-Şihâb*, 209’da zayıf hükmünü verir).]

Ḥüy-ı nîkū eylegil taḥşîl sen

Aḥsen-i her bir ḥâsen ḥulḳ-ı ḥâsen

Ḥüy-ı nîkū mîvesi ḥüsn-i şenâ

Ḥüy-ı nîkūdan olur ḳalbe ḡinâ

[Sen iyi huy elde et! “Her bir iyiliğin en güzeli, güzel huydur.” İyi huyun sonucu övgü güzelliğidir. Kalbe zenginlik de iyi huydan olur.]

[6] إِنَّ اللَّهَ عَفْوٌ يُحِبُّ الْعَفْوَ

[“Allah, günahları çok bağışlayıcıdır; affetmeyi sever.” (Tirmizî, “Deâvât, 84; İbn Mâce, “Duâ” 5).]

Dir ḥadîşinde Ḥabîb-i Zü’l-celâl

Vaşf-ı Ḥaḳḳ ile taḥalluḳdur kemâl

(25b)

‘Afv olmuşdur ḥaḳîḳat vaşf-ı Ḥaḳ

Ḥaḳ sever ‘afvı anı eyle sebaḳ

[Yüce Allah’ın Sevgili(elçi)si hadisinde der ki: “Olgunluk, Allah’ın sıfatlarıyla ahlâklanmaktır.¹³ Af gerçekten Cenab-ı Hakk’ın sıfatı olmuştur. O, affı sever; sen de onu ders et (affedici ol)!”]

[7] أَمَلِكْ عَلَيْكَ لِسَانَكَ

[Dilini tut! (Tirmizî, “Zühd”, 61 (2408). el-Elbânî 1979: 1391’de sahih hükmünü vermiştir.)]

Mâlik ol kendü lisānuḡ üstine

Himmetün şarf eyle zabṭı ḳaşdına

¹³ İlk beytin ikinci mısraında “Allah’ın ahlâkıyla ahlâklanın” manasına gelen *تخلّفوا باخلاق الله* sözüne işaret ediliyor.

Âdeme her ne irürse hayr u şer

Ekşerine dil anuñ ‘ illet düşer

[Kendi diline hâkim ol! Gayretini onu tutma (boş söz, yalan, dedikodu, alay, iftira vb. İslamca yasaklanmış fiillerden alıkoyma) maksadına harca! İnsana iyi ve kötü her ne erişirse, onların pek çoğunun sebebi dildir.]

[8] استعدّ للموت قبل نزول الموت

[“Ölüm (emri) inmeden ölüme hazırlan!” (el-Elbânî 1979: Hadis nr. 812’de mevzu hükmünü verir).]

Tevbe eyle hâzır it şâlih ‘ amel

İrmesün ğâfil saña peyk-i ecel

Her nefesde hâzır ol gözle anı

Ḥaḳ’dan ayru bulmasun ğâfil seni

[Tevbe et; (ölüm ve ahiret için) salih amel hazırla! Ecel ulağı sana habersiz (olduğun bir sırada) ulaşmasın. Her nefeste hazır ol; onu bekle ki seni Hak’tan ayır, gafil bulmasın...]

[9] المؤمنون هينون ليينون

[“Müminler, alçak gönüllü ve yumuşak huyludurlar.” (Beyhakî, *Şuabü’l-îmân*, 10: 447, hadis nr. 7777).]

Mü ’min olan mü ’mine heyyin olur

Ḥüsn-i ḥulḳ ile işi leyyin olur

Mü ’min iseñ gel tevâzu’ pîşe kııl

Âḥire baḳ kâruñı endîşe kııl

[“Mümin olan mümine kolay (alçakgönüllü) olur.” İşî, huy güzelliğı ile yumuşak (görüşülmesi kolay, kibirsiz) olur. Eğer müminsen, gel tevazuu (alçak gönüllü ve kibirsiz oluşu) âdet edin. Sona bak, işini (ve onun sonundaki kazancını) düşün!..]

[10] ما خاب من استخار، و ما ندم من استشار

[“İstihare eden hüsrana uğramaz; istişare eden pişman olmaz.” (Taberânî, *Mu’cemü’l-ıvsat*, 6627. Senedi zayıftır. Kudâî, *Müsnedü’s-Şihâb*, 774; Aclûnî 1418/ 1997: II/ 242.)]

Olmadı bed istiḥāre eyleyen

Nādim olmaz istiḥāre eyleyen

İstiḥāre meşveret sünnet dūrür

Bunları terk eylemek zillet dūrür

[“İstihare eden kötü (mahrum), danışan pişman olmaz.” İstihare etmek ve danışmak sünnet; bu işleri bırakmak, (sonuçta) hor, hakir olmaktır.]

[11] اطلع في القبور و اعتبر في النشور

[“Kabirleri ziyaret edin ve yeniden diriliş gününü düşünün.” (Deylemî *el-Firdevs* ve Beyhakî *Şuabü'l-îmân*'da rivayet etmiş; senesinde hadis uyduran bir şahıs bulunduğundan mevzu sayılmıştır).]

Dīde-i dilden ḳubūra ḳıl nazar

Ḥaşr ü neşre ḥāşıl eyle sen ‘iber

Dir zebān-ı ḥāl ile ehl-i ḳubūr

Bizdedür gör ‘ibret-i yevm-i nüşūr

[Gönül gözüyle kabirlere bak! Ḥaşir (Allah’ın ölüleri diriltip mahşere çıkarması) ve neşir için ibretler elde et! Kabirdekiler hâl diliyle der ki: “Öldükten sonra diriliş gününün ibreti bizdedir, gör!..”]

[12] اشفعوا تؤجروا

[“Şefaât edin, ecir kazanın.” (*Buhârî*, “Edeb”, 37, “Salât” 88, Müslim, “Birr” 145).]

Gel şefâ‘at eyle me‘cūr olasın

Tâ ḥuzūr-ı Ḥaḳ’da mesrūr olasın

Hem ola ḳadrüñ ḳıyāmetde refî‘

Kār-ı ḳiḳ içre za‘îfe ol şefî‘

[Gel, şefaât et ki ettiğın o iş ve iyiliğın mükâfatını göresin; hem Hakk’ın huzurunda sevinmiş olasın hem de kıyamette derecen yüksek olsun. Dar ve sıkıntılı işte zayıfa şefaâtçi ol!]

[13] اطعموا الطّعام و أطيبوا الكلام [13]

["Yemek yedirin ve güzel söz söyleyin."]

(26a) Hâk yolunđda eyleş it'âm-ı ta'âm

Hem taşadduğdur kıluğ gö[k]cek kelâm

Ni' metüñ şükriñi in'âm eylegil

Saña Hâk in'âmın i'lâm eylegil

["Allah yolunda yemek yedirin; ayrıca güzel söz söyleyin." (İnsanlara güzel söz söylemek) sadaka vermek(, iyilik etmek gibi)dir. Nimetin şükürünü nimet ver(mek suretiyle yerine getir)! Cenab-ı Hakk'ın sana nimet vermesini (böylece) bildir.]

[14] أكرموا العلماء فإنهم ورثة الانبياء [14]

["Âlimlere saygı gösterin. Çünkü onlar peygamberlerin vârisleridir." (İbn Asâkir, İbn Abbas'tan, Hatîb ve Deylemî zayıf bir senetle Câbir'den rivayet etmişlerdir). "Muhakkak âlimler peygamberlerin vârisleridir" mealindeki hadis için bk. *Ebû Dâvud*, "İlm", 1; *İbn Mâce*, Mukaddime, 17. Süyûtî, hadisin zayıf olduğunu belirtmekle beraber onu destekleyen rivayetlerin bulunduğunu ifade eder. el-Elbânî, mevzu olduğunu söyler: el-Elbânî 1979: 1129.]

Ehl-i 'ilme dâyimâ ikrâm idüñ

Hübbını 'ilm ehlinüñ i'lâm idüñ

Enbiyâya vâriş 'ilmüñ ehlidür

'İlmi öğren zîra Hâk'ıñ fazlıdır

[İlim sahiplerine daima saygı gösterin; böylece onlara sevginizi bildirin. Çünkü âlimler, peygamberlerin vârisleridir. (Gerekli ve faydalı) ilmi öğren. Çünkü o Cenab-ı Hakk'ın ihsanıdır.]

[15] اقرأ القرآن بالحنن فإنه نزل بالحنن [15]

["Kur'an'ı hüznle okuyun; çünkü o hüznle inmiştir." (Taberânî'nin *el-Evsat*'ta, Ebû Nuaym'ın *Hilyetü'l-evliyâ'*da naklettikleri bu sözün senesinde yer alan İsmâil b. Seyf, hadis rivayetinde zayıf kabul edilmiştir. el-Elbânî 1996: 2523).]

Eyle Kur'an[1] tilâvet hüzn ile

Mü'min iseñ diñle güş-ı cân ile

Nâzil oldu hüzün ile Furkân-ı Hâk

Cân ü dilden eyle Kur'ân[ı] sebağ

[Kur'ân'ı hüzünle oku; müminsen onu can kulağıyla dinle! Allah'ın hakkı batıldan ayıran Kitabı hüzünle indi. Kur'ân'ı can ü gönülden ders et.]

[16] لا يكون المؤمن طعناً ولا لعاناً

["Mümin kınayıcı ve lânet edici olmaz." (Tirmizî, "Birr", 48).]

Mü'min olan mü'mine ta'n eylemez

Kimse[y]i ta'yin idüp la'n eylemez

Ġāfil olma kâ'iline ta'n ider

La'ne lâyıq şāhibine la'n ider

[Mümin olan, inanan kişiyi ayıplamaz; kimseyi belirleyip lânet etmez. Gafil olma; (kınama sözü) onu söyleyeni kınar; (lânet sözü de) lânete lâyıq olan sahibine lânet eder.]

[17] من تواضع لله رفعه الله

["Allah için alçakgönüllü olan kimseyi Allah yükseltir." (Müslim, "Birr", 69; Tirmizî, "Birr", 82).]

Hâk için ol kim tevāzu' eyledi

Ķadrini Mevlâ anuğ ref' eyledi

Meskenetdür evc-i a' lāya cenāh

Meskenet ehli bulur yarın felāh

[Mevlâ, Allah için alçak gönüllülük eden kimsenin derecesini yükseltir. Pek yüksek dereceye erişmek için kanat tevazudur, kibirsiz oluştür. Alçakgönüllü olanlar yarın ahirette kurtulur.]

[18] التجار هم الفجار

["Tüccar(ın çoğu) günahkârlardır." (Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*'de bu hadisin sahih olduğunu belirtir. el-Elbânî de söz konusu hadis hakkında aynı hükmü vermiştir. el-Elbânî 1979: 1594).]

Ġālîben tüccâr olur ehl-i fücûr

Ġabn-ı fâhişle kıılır hağdan ‘ubûr

Ġabn için ol kimse kim ide yemîn

Tâcir-i¹⁴ fâcir olur olmaz emîn

[Ticaretle uğraşanların çoğu günahkâr olur. Çünkü onlar fazla aldanmayla (alış-verişte hileyle çok kazanç elde ederek) doğru yoldan geçer (sapar). Alış-verişte hileyle çok kazanç elde etmek için yemin eden kimse, günahkâr tacir olur; güvenilir olmaz.]

[19] من آذى جاره أورثه الله داره

[“Kim komşusuna eziyet ederse, Allah komşusunu onun yerine mirasçı kılar.” (Zemahşerî, *Keşşâf*ta İbrahim Suresi 14. ayetinin tefsirinde bu sözü hadis diyerek nakletmiş; Necmeddîn el-Gazzî, *İtkânü mâ yahsünü...2/548*'de onun hadis olmadığını belirtmiştir. Aclûnî de anılan cümlelerin hadis değil, halk arasında dolaşan bir atasözü olduğunu söylemiştir. Aclûnî 1418/ 1997: II/ 285-286).]

Cârına ol kimse kim cevri eyledi

Hağ anı dârına vâriş eyledi¹⁵

Cârına ikrâm mü'min şânıdır

Yevm-i maşerde bu dîn erkânıdır

[Bir kimse komşusuna eziyet etse, Allah onu (yani eziyet edilen kişiyi, eziyet edenin) evine vâris eder. Komşusuna ikram etmek, saygı göstermek inananın hâlidir. Maşer gününde bu dinin esaslarıdır.]

(vr. 26b)

[20] الجار ثم الدار الرفيق ثم الطريق

[“Önce komşu (bul), sonra ev (al); önce arkadaş (bul), sonra yol(a çık)...” Taberânî, *Mu‘cemü'l-kebîr*'de التمسوا الشكلinde rivayet etmiştir. Aclûnî, hasen ligayrihi derecesine çıktığını ifade eder. Kudâî ise الجار ثم الدار الرفيق ثم الطريق şeklinde rivayet etmiştir. Sehâvî, الجار ثم الدار الرفيق ثم الطريق rivayeti hakkında *el-Makâsîdü'l-hasene...*'de (nr. 110) zayıf hükmünü vermiştir.]

Evden evvel iste bir câr-ı şefîk

¹⁴ Arap harfli asıl metinde “Tâcir ü fâcir” şeklindedir. Fakat biz anılan “Tâcir” ve fâcir arasında vâv değil, izafet kesresi (tamlama -isi) olması gerektiğini düşünerek onu böyle düzelttik.

¹⁵ Bu beytin mısraları arasında kafiye olmayışı, şair veya müstensihin dalgınlığı ihtimalini akla getiriyor.

Hem tarîķunđan muķaddem bir refîķ

Dâr[1] terk eyle olursa câr-ı sũ³

Ya cefāya Őabr kı1 ol nîk-ķũ

[Evden önce Őefkatli bir komşu, ayrıca yola çıkmadan önce bir yol arkadaşı ara! Eğer komŐun kũtũ olursa, ya oturduğun evi bırak (başka bir eve taŐın) veya onun eziyetine sabret; iyi huylu ol!]

[21] سافروا تصحوا اغزوا تغنموا

[“Seyahat edin, sıhhat bulun; gaza edin, ganimet alın.” (İbn Müflih, *el-Âdâbü’Ő-Şer’iyye*’de sahih olduğunu belirtir. el-Elbânî münker hükmünü vermiştir. el-Elbânî 1996: 5188. Bu rivayet hk. bilgi için: Aclûnî 1418/1997: I/ 539.)]

Ķıl sefer sen tâ ki Őıĥhat bulasın

Hem ġazâ eyle ġmāya iresin

Őıĥhati ehl-i sefer taĥŐil ider

Ġâzi[y]i Ħaķ cümleden tafđil ider

[Yolculuk et ki, sağlık bulasın. Ayrıca gaza et ki zenginliğe eriŐsin. Yolculuk edenler sağlık elde eder. Cenab-ı Hak, gaziyi herkesten üstün tutar.]

[22] لا يغنى حذر من قدر

[“Sakinmanın kadere faydası yoktur.” (Tedbirle İlahi takdir deėiŐmez). Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36: 370, hadis nr. 22044, Taberânî, *Mu’cemü’l-’evsat*, 3/66). Süyûtî, *Câmi’u’s-sağir*’de (nr. 9959) bu hadisin sahih olduğunu bildirir.]

Redd kılmaz Ħaķ ġazâsını beşer

Fâ’ide kılmaz ġaderden hiĥ ĥazer

Ħaķ ġazâsına virür mü³min rızâ

Ħayr u Őerre ĥaķ durur Ħaķ’dan ġazâ

[İnsan, Cenab-ı Hakk'ın ezelde hükmettiği şeyi geri çeviremez. Kaderden sakınmanın faydası yoktur. İnanan, Hakk'ın takdirine (meydana gelmesini ezelde irade ettiği şeye) razı olur. Hayır ve şerrin Allah'ın hükmüyle meydana geldiğine inanmak gerçektir.]

[23] العلم في الصغر كالنقش في الحجر

["Küçükken öğrenilen ilim, taşa (yazı) kazımak gibidir." (Beyhakî ve İbn Abdülber'in rivayet ettiği bu hadisin zayıf olduğu bildirilmiştir. İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne*'de (7/ 526) hadis değil, atasözü olduğunu belirtir. Semhûdî, *el-Gummâz ale'l-lümmâz...*'da senesinde zayıflık bulunduğunu ifade eder. Bu rivayet hk. fazla bilgi için bk. Aclûnî 1418/1997: II/ 85-86).]

‘ İlm taḥşîli şığarda mu‘ teber

Dir ḥadîş içre *ke'n-naqşi fi'l-ḥacer*¹⁶

‘ İlm taḥşîl eyle dāyim ey püser

Her hünlerden ‘ ilm taḥşîli hünler

[Küçük yaşta ilim tahsili itibarlı, değer verilen bir şeydir. (Hz. Peygamber) hadiste (çocuklukta ilim öğrenimi hakkında) "Taşa (resim, yazı vb.) işlemek gibi" dedi. Ey oğul, daima ilim tahsil et. İlim tahsili her hünlerden (daha değerli ve gerekli bir) hünlerdir.]

[24] وزن حبر العلماء فرجع على دم الشهداء

["(Kıyamet gününde) âlimlerin mürekkebi (şehitlerin kaniyla) tartılır; (âlimlerin mürekkebi) şehitlerin kanından ağır gelir." (İbn Abdülber, *Câmiu Beyâni'l-ilm*, 139. Süyûtî, *Câmiu's-sagîr* nr. 9600'de zayıf hükmünü vermiştir.)]

Ehl-i ‘ ilmün çün midâdı vezn ola

Ḥaḫ şehâdet ḳanına ğâlib ḳıla

Râh-ı ‘ ilm içre ölen olur şehîd

Ḥaḫḳ için ḫâlib olan ‘ ilme sa‘îd

[İlim sahiplerinin mürekkebi (ahirette terazide) tartıldığında, Cenab-ı Hak onu şehitlik kanına üstün kılar. İlim yolunda ölen şehit olur. Allah için ilme istekli olan (dünya ve ahirette) bahtiyar olur...]

¹⁶ Arapça cümlelerin bir kısmının iktibas edilmesi, veznin aksamasına sebep olmuştur. "Ke'n-naqşi" kelimeleri "ke-naqşi" şeklinde yazılırsa, zihaf giderilmiş olur.

[25] من تمسك بالسنة دخل الجنة

["Sünnetime yapışan cennete girer." (el-Elbânî, "Ümmetimin doğru yoldan çıktığı bir zamanda sünnetime sarılana yüz şehid sevabı vardır" mealindeki rivayetin zayıf olduğunu belirtir. (el- Elbânî 1996: 2727).]

İ' tişâm iden cihānda sünnete

Faẓl-ı Hâk̄k ile giriser cennete

Sünnet-i H̄ayru'l-beşer rāh-ı hüdā

Ḳurb-ı H̄ak̄'dur sünnetine iḳtidā

[Dünyada sünnete yapışan kimse, Allah'ın lutfuyla cennete girecek. İnsanların en iyisi(olan Allah elçisi)nin sünneti, hidayet yoludur. Onun sünnetine uymak, Allah'a yakınlıktır.]

[26] عملٌ قليلٌ في سنةٍ خيرٌ من عملٍ كثيرٍ في بدعةٍ

["Sünnete uygun az amel, bidat içinde çok amelden hayırlıdır." (el-Elbânî, bu rivayetin zayıf olduğunu belirtir. el-Elbânî 1996: 3917).]

Sünnet içinde ḥayırlı az 'amel

Bid'at içre çok 'amelden bî-ḥalel

(vr. 27a)

Bid'ati ḳo sünnet eyle ihtiyār

Seni maḥbüb eyleye Perverdigār

[Sünnet içinde hayırlı az amel, bidat içinde çok amelden zararsızdır (daha iyidir). Bidati bırak; sünneti seç ki yaratmış olduğu bütün canlıları besleyen Cenab-ı Hak seni sevsin.]

[27] من أكثر ذكر الله أحبّه الله

["Allah'ı çok hatırlayıp anan kişiyi Allah sever." (Elbânî, bu sözün mevzu olduğunu belirtir. el-Elbânî 1979: 5469).]

Z̄ikr-i H̄ak̄k'ı eylegil dilde sebak̄

Z̄ikr[i] çok iden olur maḥbüb-ı H̄ak̄

Ḥaḳ[ḳ'ı] zıkr it Ḥaḳ seni zıkr eyleye

İşṭifâ idüp muḳarreb eyleye

[Hakk'ı hatırlayıp anmayı dilde, gönülde ders et. Çok zikreden Allah tarafından sevilmiş olur. Cenab-ı Hakk'ı an ki Hak seni ansın¹⁷; (kulları arasından) seçip (kendisine) yakın etsin.]

[28] خیر الذکر الخفی و خیر الرزق ما یکنی

["Zikrin iyisi gizli, rızkın iyisi yeterli olanıdır." (Ahmed b. Hanbel, I, 172). Bu rivayet hk. fazla bilgi için: Aclûnî 1418/1997: I/ 471-72).]

Ḥayr-ı zıkr oldur şehâ maḥfi ola

Ḥayr-ı rızḳ oldur saña kāfi ola

Saña ḳüt-ı lâ-yemût ola ḥiṣâl

Zıkr-i maḥfi[y]i dilünđe eyle ḥâl

[Ey şah, zikrin (Allah'ı anmanın) iyisi gizli olan, rızkın hayırlısı sana kâfi gelendir. Ölmeyecek kadar gıda sana ahlâk olsun. (Ölmeyecek kadar yemeyi huy edin). Gizli zikri (Cenab-ı Hakk'ı gizlice hatırlayıp anmayı) dilinde (lisan ve kalbinde) hâl et.]

[29] كما تدين تدان

["Ne edersen, onu bulursun." (Nasıl davranırsan, öyle muamele görürsün). (*Buhârî*, Tefsirü Fatıha, B. 1; Aclûnî 1418/1997: II/ 165-166).]

‘Ahd ile deynünđe eylerseḅ vefâ

Ḥalḳ-ı ‘âlemden bulursın sen şafâ

Va‘ de-i deynünđe eylerseḅ ḥilâf

Ġayrilerden irişür saña güzâf

[Sözünde durur (vaadini yerine getirir) ve borcunu ödersen, sen âlemin halkından (bütün insanlardan) safâ (kedersizlik, gönül şenliği) bulursun. Borcunun vadesine (onu ödemek için belirlenen müddete) aykırı davranırsan, başkalarından sana boş lâf ulaşır.]

¹⁷ Bu mısraın şu mealdeki ayete dayandığı anlaşılıyor: "Beni anın ki ben de sizi anayım. (...)" (Kur'an, Bakara Suresi, 2/152).

هاجروا من الدنیا وما فیها [30]

[“Dünya ve onun içindekilerden hicret edin (göçün)!” (Elbânî, bu hadisin çok zayıf olduğunu belirtir. el-Elbânî 1979: Hadis nr. 6080).]

Cân ü dilden hicret eyle ey ‘amū

Dünye ile dünye içinden kamu

Ḥubb-ı dünyā her günāhuḡ başıdır

Sevgüsü terk-i velāyet işıdır

[Ey amca, dünya ile onun içinde bulunan şeylerden can ü gönülden hicret et! Dünya sevgisi her günahın başıdır. Onu sevmek ise velāyeti (Allah dostluğunu) bırakma işıdır.¹⁸]

حَبِّوْا اللّٰهَ یحِبِّکُمْ اللّٰهُ [31]

[“Allah’ı (kullarına) sevdiren ki Allah da sizi sevsin.” (Elbânî, bu hadisin zayıf olduğunu belirtir. el-Elbânî 1996: Hadis nr. 1218)]

Ḳullarına sevdürüḡ Ḥaḡ ḡazretin

Ḥubb-ı Ḥaḡḡ ile bulasın ḡurbetin

Ḥaḡḡ’ı sevdürmek velinüḡ şānıdır

Ḥaḡ ḡatında ‘ārifüḡ burhānıdır

[Cenab-ı Hakk’ı kullarına sevdiren ki Allah sevgisiyle yakınlığını elde edersiniz. Allah’ı sevdirmek, velinin hâlidir; Hak katında ârifin delilidir.]

تهادوا تحابّوا [32]

[“Hediyeleşin ki birbirinizi seversiniz.” (*Muvatta*, “Hüsnü’l-hulk”, 16). Daha fazla bilgi için: Aclûnî 1418/1997: I/ 381-82.]

Arada eyleḡ hediye dir Resûl

¹⁸ Yazmada dördüncü mısradaki “terk-i” kelimesinin son harfinin altına kesre (esre) işareti konmuştur. Bundan dolayı onu tamlama teşkil edecek şekilde (“terk-i velāyet” biçiminde) okuyup yazmayı tercih ettik. Fakat bunun belirtme durumu, yani ismin -i hâli (terki) şeklinde okunup yazılması da mümkün görünmektedir. O takdirde anılan son mısraı günümüz Türkçesine “(Dünya) sevgisini bırakmak, velilik işıdır.” biçiminde çevirmek gerekir.

Tā maḥabbetden ola ḥāşıl uşûl

Kim hedâyâdur maḥabbetden nişân

Hem ‘aḫâyâdan meveddetden ‘ıyân

[Hz. Peygamber, “(Dostlarınıza veya kalplerini ısındırmak istediğiniz insanlara) ara-sıra hediye verin ki sevgiden yol meydana gelsin.” der. Çünkü hediyeler sevginin alâmetidir. Ayrıca bağışlardan muhabbet meydana gelir.]

[33] طعام السخی دواء و طعام السحیح داء

[“Cömerdin yemeği deva, cimrinin yemeği derttir. دواء طعام الجواد و طعام البخيل داء şeklinde de rivayet edilen bu hadisin mevzu olduğu belirtilmiştir. Daha fazla bilgi için: Aclûnî 1418/1997: II/ 49-50; el-Elbânî 1979: 3614.]

(vr. 27b) Her saḫînüñ var ta‘âmından devâ

Hem ta‘âmıdur baḫîlün ‘ayn-ı dâ’

Bil sehâ ‘ırķına cennetden şecer

Aşl-ı buḫlün lem‘a-i nâr-ı saķar

[Her cömerdin yemeğinde deva var; cimrinin yemeği ise derdin ta kendisidir. Bil ki, cömertlik cennet ağacının kökü; cimriliğin kökü de cehennem ateşinin parıltısıdır.¹⁹]

[34] إذا استشاط السلطان تسلط الشيطان

[“Sultan öfkelenildiğinde şeytan musallat olur.” (Ahmed b. Hanbel, 4/ 226). Zayıf hükmü verilmiştir. el-Elbânî 1996: 581.]

İḫtilâḫ olunsa sulṫân-ı zamân

Devletine irişür andan ziyân

Hem musallaḫ araya şeyṫân olur

İḫtilâḫı nâ-kesün noḫşân olur

¹⁹ İkinci beyitte, senedinin zayıf olduğu belirtilen şu mealdeki hadis hatırlatılıyor: “Cömertlik cennet ağaçlarından bir ağaçtır; cömert kimse ondan bir dal tutar; onu cennete girdirene kadar bırakmaz. Cimrilik de cehennem ağaçlarından bir ağaçtır. Cimrilik eden ondan bir dal tutmuş ve kendisini cehenneme sokuncaya kadar onu bırakmamıştır.” (Aclûnî 1418/1997: I/ 545-46).

[Devrin sultanıyla görüşülüp konuşulsa, ondan (kişinin) devletine (baht, nimet ve saadetine) zarar ulaşır; araya şeytan musallat olur. Alçak kimseyle görüşüp konuşmak, eksikliğe (kusura) sebep olur.]

[35] السَّلْطَانُ ظِلُّ اللَّهِ مِنْ أَكْرَمِهِ أَكْرَمَهُ اللَّهُ

[“Sultan Allah’ın gölgesidir. Ona hürmet eden kimse, Allah’ı yüceltmış olur.” (Beyhakî, *Şuabü’l-îmân*, 6988. Bu hadis sahihtir).]

Zıll-i Raḥmān’dur çü sulṭān ḥazreti

Aḡa ta’zîm ile eyle ḥürmeti

Anuḡ ikrāmı Ḥaḡ’uḡ ikrāmıdur

Ḥayr ile vācib ki yād-ı nāmıdur

[Mademki sultan hazreti Allah’ın gölgesidir, öyleyse ağırlayarak ona hürmet et. Ona saygı göstermek, Allah’ı yüceltmektir. (Hükümdarın) adını hayırla anmak, dince gerekli bir vazifedir.]

[36] مَا أَنْزَلَ اللَّهُ دَاءً إِلَّا أَنْزَلَ لَهُ شِفَاءً

[“Allah, şifasını yaratmadığı bir dert yaratmamıştır.” (*Buhârî*, “Tıb”, 1; *İbn Mâce*, “Tıb”, 1. Sahih hadistir.)]

Ḥaḡ Te’ālā kılmadı inzāl-i dā’

Aḡa inzāl eyledi illā şifā

Ḳudretinden kıldı her şey’e sebep

Genc-i ḥikmetden devā[y]ı kııl ṭaleb

[Yüce Allah, şifasını indirmedığı bir dert indirmemiştir. Her şeye kudretinden bir sebep yarattı. (Onun) hikmet hazinesinden ilacı iste (çareyi ara).]

[37] إِذَا ذَكَرْتَنِي شَكَرْتَنِي وَ إِذَا نَسَيْتَنِي كَفَرْتَنِي

[“Beni zikreden bana şükredici, beni unutan bana karşı nankör olur.” (Bu hadisin çok zayıf olduğu belirtilmiştir: el-Elbânî 1996: Hadis nr. 5121).]

Mü’min iseḡ zıkr-i Ḥaḡḡ’ı kııl sebaḡ

Kim bize ḡudsî ḡaberde didi Ḥaḡ

Beni zıkr iden baña oldu şekür

Unudan beni baña oldu kefûr

[Müminsen, Allah'ı anmayı kendine ders edin. Çünkü Cenab-ı Hak kudsî hadiste bize şöyle dedi: "Beni zikreden bana şükredici; beni unutan bana karşı çok nankör olur."]

[38] كونوا للعلم رعاةً و لا تكونوا له رواة

["İlminize (uygun amel ederek) değer verin; onu (sadece) nakledici olmayın." (Süyûtî, *Câmi'us-sagîr*'de (nr. 6416) bu hadisin zayıf, Elbânî ise mevzu olduğunu belirtir: el-Elbânî 1979: 4282.]

‘ İlmiñüz eyleñ ri‘ âyet hâl ile

İktifâ kıлмаñ rivâyet kâl ile

Şüretâ birdür şehâ ‘ ilm ü ‘ amel

‘ İlm ‘ ilm olmaz haķıķat bî-‘ amel

[İlminizi hâlde gözetin (o bilgiye uygun amel edin). Onu sözle nakledip anlatmayı yeterli görmeyin. Ey sultan, ilim ve amel şekil olarak birdir. (Aynı harflerden meydana gelir). İlim, hakikaten amelsiz ilim olmaz.]

[39] اللهم أغنى بالعلم و زيني بالحلم

["Allah'ım, beni ilimle zenginleştir; huy yumuşaklığıyla süslendir." (Elbânî, bu hadisin zayıf olduğunu ifade eder. el-Elbânî 1979: 1179; el-Elbânî 1996: Hadis nr. 3278).]

Bu du‘ â[y]ı kıldı Haķķ’a Muştafâ

Fahr-i ‘ Âlem ma‘ den-i şıdķ u şafâ

Yâ İlâhî eyle ‘ ilm ile ğanî

Hem müzeyyen eyle ğilm ile beni

[Âlemin övüncü, doğruluk ve safa kaynağı olan Hz. Peygamber, Cenab-ı Hakk'a şöyle dua etti: "Allah'ım, beni ilimle zengin et ve hilm (huy yumuşaklığı, halimlik) ile süsle!"]

(vr. 28a)

آمين خاتم رب العالمين على لسان عباده المؤمنين [40]

[“Amin, mümin kullarının diline âlemlerin Rabbinin mührüdür.” (Süyûtî, *Câmi’u’s-sagîr* nr. 20’de, el-Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdîsi’z-zaîfe...*’de bu hadisin zayıf olduğunu belirtir. el-Elbânî 1996: Hadis nr. 1487).]

Dir hadîş içinde kim şems-i hüdâ

Oldı âmîn mü’mine mühr-i Hudâ

Ĥâtem itmiş dilde Rabbü’l-‘âlemîn

Vird ide dâyim du‘âda mü’minîn

İbn ‘Abbâs oldı anuñ râvisi

Sen qabûl eyle dimekdür ma‘nisi

Ĥağ icâbet feyzine kıldı sebeb

Âmin oldı Ĥâtem-i genc-i taleb

[Hidayet güneşi Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle der: “Amin kelimesi, mümine Allah’ın mührüdür. Âlemlerin Rabbi, onu dilde mühür yapmış.” Müminler onu duada daima tekrar etsinler. Bu hadisi rivayet eden, İbn Abbas’tır. (Amin’in) manası, “Sen kabul et!” demektir. Cenab-ı Hak, cevap verme feyzine (amin kelimesini) vesile kıldı. Talep hazinesinin mührü, amin oldu.]

الحمد لله على الإتمام و أفضل الصلوة على الخير الكرام و على آله و صحبه العظام تم الجمع و النظم بعون الله و منه أمين

KAYNAKÇA

Aclûnî, İsmail b. Muhammed (1418/ 1997). *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs amme'stehere mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs*, Beyrut.

Akdağ, Bünyamin, (2019). *Âşık Çelebi'nin Hadîs-i Erbaîn Tercümesi (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Yüksek Lisans Tezi, Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi.

Aksoy, Hasan (1997). "Fevrî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 13, 14, 15, s. 121-130.

Aksoy, Hasan (hzl.) (1991). *Mustafa Âlî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümeleri*. İstanbul.

Aras, Gülçin (1997). *Nev'î'nin Nevâ-yı Uşşâk ve Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn Adlı Eserleri*. Yüksek lisans tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Avcı, İsmail (2007). *Hazînî'nin Manzum Şerh-i Hadîs-i Erbaîn Tercümesi*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış yüksek lisans tezi, Balıkesir.

Avcı, İsmail (2016). "16. Asır Şairlerinden Lutfî'nin Manzum Kırk Hadisi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 16, İstanbul, s.s. 1-32.

Bağdatlı İsmâil Paşa (1951-55). *Hediyetü'l-ârifin esmâ'ü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*, I, nşr. Kilisli Muallim Rifat-İbnülemin Mahmud Kemal, II nşr. İbnülemin Mahmud Kemal- Avni Aktuç, İstanbul.

Balić, Smail (1992). *Das Unbekannte Bosnien*, Europas Brücke zur islamischen Welt, Böhlau Verlag Köln Weimar Wien.

Barutçu, Nevzat (2014). *Revâhî'nin Tenvîrü'l-ebşâr isimli Eserinin İncelemesi*, Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi, İstanbul.

Bulgurcu, Kahraman (2004). *Kemalpaşazâde'nin Hadis İlimindeki Yeri (Kırk Hadisler Örneği)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek lisans tezi.

Bursalı Mehmed Tâhir (1318/1901?). *Meşâyih-i Osmâniyyeden Sekiz Zâtın Terâcim-i Ahvâli*, İstanbul.

Bursalı Mehmed Tâhir (1333-42/1915-1923). *Osmanlı Müellifleri*, I-III, İstanbul.

Ceyhan, Âdem (2008). "Azmi'nin Kırk Hadis Tercümesi", *Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına Uluslararası Divân Edebiyatı Sempozyumu*, 27-28 Mayıs, Beykoz Belediyesi, İstanbul, s. 131-156.

Ceyhan, Âdem (2003). "Harîmî'nin Hz. Ali'den Kırk Vecize Tercümesi", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, s. 45-58.

Ceyhan, Âdem v. dğr. (2021). "Harîmî'nin Kırk Arapça Bilgece Sözün Tercümesinden İbaret Bir Eseri: Çihil (Kelimât-ı) Hikmet", *ESTAD- Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1 Şubat, c. 4, Sayı 1, s. 222-251.

Ceyhan, Âdem v. dğr. (2018). "Lutfî Mahlaslı Bir Şairimizin Manzum Bir Eseri: Nazm-ı Nesr-i Leâl", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 16, Sayı 1, s.s. 417-462.

Ceyhan, Âdem (2021). "16. Asır Divan Şairlerinden Sirâcî'nin Manzum Hadis Tercümeleri" *Littera Turca*, c. 7, Sayı 4, s. 985-1017.

Ceyhan, Âdem (2015). "Şirvanlı Hatiboğlu Habîbullâh'ın Kırk Hadis Tercümesi", *Erdem Dergisi*, Sayı 69, s. 53-72.

Ceyhan, Âdem (2003). "Usûlî'nin Hadis ve Vecize Tercümeleri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2001-2003, cilt XXX, s. 147-188, İstanbul.

Coşan, M. Esad (1976). "Ahterî'nin Kırk Hadis Kitabı", *İslam*, Ocak-Temmuz, Münih. C. 9, Sayı 1-7.

Dikici, Recep (2012). *Ahterî ve Manzûm Kırk Hadîs Tercümesi*. Ravza Yay.

Efe, Zahide (2021). "Mehmed Bosnevî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 25, 1, s. 24-42.

el-Elbânî, Nâsirüddîn (1996). *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'îfe ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*. Riyad.

el-Elbânî, Nâsirüddîn (1979). *Za'îfü'l-Câmi'i's-sagîr ve ziyâdâtüh*, Beyrut.

Enûşe, Hasan (1383/2004). *Dânişnâme-i Edeb-i Fârisi, Edeb-i Fârisi Der-Anatoli ve Balkan* (1383). Tahran, c. 6.

Eroğlu, Süleyman (2020). "Sultan III. Muad Dönemi Osmanlı Şark Seferleri'ni İhtiva Eden İki Manzum Tarih: Âsafî'nin Şecâat-nâme'si ve Harîmî'nin Gonca-i Bâğ-ı Murâd'ı" *ijhar- International Journal of Humanities and Art Researches- Uluslararası Hakemli İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, yıl 4, Sayı 3, Şubat, s. 53-64.

Gıynaş, Kâmil Ali (2012). "Hilâlî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi", *Turkish Studies*, Volume 7, Issue 1, 1133-1157.

Gökdemir, Atila (2016). "Lutfî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, Sayı 24, s.s. 83-95.

Gümüş, Mustafa Yunus v. dğr. (2019). "16. Yüzyıl Şairlerinden Vahdetî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi", *Kalemname*, C. 4, Sayı 8, s. 332-358.

Haliloğlu, Mevlüt (2021). *Hadis Literatüründe Yüz Hadisler ve Halvetî Muhyî'nin Gül-i Sad-berk Adlı Eseri (Tahkik, Tesbit ve Tahrîc)*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Harîmî, *Tercüme-i Kasîde-i Rûhâniyye*, Nuruosmaniye Yazma Eser Ktp. nr. 4024, vr. 40b-45b.

Harîmî, "Çarh" redifli kaside, Berlin Devlet Ktp. Ms. or. quart 1988, vr. 479b-480a.

İbn Kemâl Paşa (1316/ 1898-99). *Resâ'ilü İbn Kemâl*. el-Cüz'ü'l-evvel, İstanbul İkdâm Matbaası.

İnehânzâde Mehmet Nâil (1949). *Tuhfe-i Nâilî*, I-II, Divan Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri.

İpekten, Halûk (1988). v. dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

İsen, Mustafa (hzl.) (1994). *Kühü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı*. Ankara: AKM Yay.

Kandemir, M. Yaşar (2002). "Kırk Hadis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara. C. 25, s. 470-473.

Karahan, Abdülkadir (1991). *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadîs Toplama, Tercüme ve Şerhleri*. (1. bs. İstanbul 1954) 2. bs. Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara.

Kasumović, Ismet (1987). *Filozofsko- Sufijska- Učenja Ali- Dede Bošnjaka*, Doktorska didertacija, Sarajevo.

Kasumović, Ismet (1994). *Ali- Dede Bošnjak- I Njegova, Filozofijsko- Sufijska- Misao*, Sarajevo.

Kâtib Çelebi (1286-87/1869-70). *Fezleke-i Kâtib Çelebi*, I-II.

Kâtib Çelebi (1360-62/1941-43), *Keşfü'z-zunûn 'an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn*, nşr. Kilisli Muallim Rifat- Şerefeddin Yalpkaya, I-II, İstanbul.

Köksal, M. Fatih (2007). "Yenipazarlı Vâlî'nin Manzum İlk Kırk Hadis Tercümesi". *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı, s. 237-251.

Köksal, M. Fatih (2015). "Yenipazarlı Vâlî'nin İkinci Kırk Hadîs Manzumesi". *M. Ali Tanyeri Anısına Makaleler*, haz. Hatice Aynur v. dğr. İstanbul, s. 215-230.

Köse, Semra (2001). *Nev'î'nin Nevâ-yı Uşşâk, Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn ve Faslün fî Fazîleti'l-İşk Adlı Eserleri*. Yüksek lisans tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Mehmed Süreyyâ (1308-15/1891-98). *Sicill-i Osmanî yâhud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, I-IV, İstanbul.

Metin, Beyazıt Bilge (2016). *Sâatî- Terceme-i Hadîs-i Erbaîn*, Atatürk Üniversitesi, Doktora tezi, Erzurum.

Muhammed Emîn el-Muhibbî (1284/1868). *Hulâsatü'l-eser fî (terâcimi) a'yânî'l-karnî'l-hâdî 'aşer*, nşr. Mustafa Vehbî, Kahire, I-IV.

Mustafa Safâyî Efendi (2005). *Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-âsâr min fevâ'idî'l-eş'âr)*, haz. Pervin Çapan, Ankara, AKM Yay.

Münîrî-i Belgrâdî, *Silsiletü'l-mukarrebîn ve Menâkübü'l-müttakîn*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Şehid Ali Paşa Bölümü. nr. 2819.

Nev'îzâde Atâyî (2017). *Hadâiku'l-Hakâ'ik fî Tekmiletî'ş-Şakâ'ik*, haz. Suat Donuk, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul.

Ömer bin Mezîd (1982). *Mecmû'atü'n-nezâ'ir*, haz. Mustafa Canpolat, Ankara.

Öztoprak, Nihat (1993). *Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Yüz Hadisler*. Doktora tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Öztürk, Şeyda (2019). "Rûh-ı Nâtika Üzerine Yazılmış Bir Tasavvufî Manzume ve Ali Dede Bosnevî'ye Âidiyeti Mes'elesi", *Turkish Academic Research Review TARR Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*, 31 Aralık, s. 475-503.

Popovic, Alexandre (tr.) Asma Rashid (1418/ 1997). "The Muslim Culture in The Balkans (16th- 18th Centuries)", *Islamic Studies* 36/ 2-3, Islamabad, s. 177-190

Sever, Ali (2018). "Malkaralı Şair Nev'î'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesinin Neşri ve Tahlili". *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, Haziran C. 4, S. 1, s. 219-256.

Sevgi, Ahmet (2001). "Azmi'nin Hadis-i Erbain Tercümesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya, Sayı 9, s.s. 107-132.

Sevgi, Ahmet (1992). "Latîfî ve Subhatü'l-Uşşâk'", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Konya, 1992, Sayı: 1, s.47-92.

Sevgi, Ahmet (1991). "Merdümî ve Tuhfetü'l-İslâm'ı", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 6, s. 101-165.

Sevgi, Ahmet (1993). "Merdümî- Tuhfetü'l-İslâm (Manzum Kırk Ayet ve Kırk Hadis Tercümesi. Konya.

Sevgi, Ahmet (1999). "Molla Câmî'nin 'Erba'în'i ve Türkçe Manzum Tercümeleri". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. Aralık, S. 6, s. 1-145.

Sevgi, Ahmet (2000). *Molla Câmî'nin Erba'în'i ve Manzûm Türkçe Tercümeleri*. Konya.

Söylemez, İdris (2017). *Türk-İslam Edebiyatında Manzum Kırk Hadisler*. Doktora tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.

Şafak, Turgay, İ. Akpınar. (2021). *Hız. Ali'nin Sözlerinin Farsça ve Türkçe Manzum Tercümeleri. Tercümetü'l-le'âlî ve Tezkiretü'l-meâlî Hoca Mesûd- Tercümeti'l-le'âlî Rihletî*. İstanbul: Büyüyen Ay Yay.

The Encyclopaedia of Islam, Three, 2011/ 4, Leiden 2011.

Türkmen, Nihal Çağman (2019). *Ali Dede Bosnevî, Hayatı, Eserleri ve Fezâ'ilü'l-cihâd'ı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Yüksek lisans tezi.

Yıldırım, Selahattin (2000). *Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları*. İstanbul.

Yılmaz, Fatih Mehmet (2020). "Muhammed b. Bedreddîn el-Münşî ve ed-Dürrü'l-Mendûd fi'l-Haberî'l-Mevrûd Adlı Eseri", *Osmanlı'da İlm-i Hadis*, İstanbul: İSAR Yay. 53-85.

Yüceer, Mustafa (2021). *Osmanlı Manzum Hadis Edebiyatı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Zemahşerî (2017). *el-Keşşâf- Keşşâf Tefsiri*. Çev. Muhammed Coşkun, Adil Bebek, Abdülaziz Hatip, Murat Sülün. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay.